

„Hrvatska država“: organ za prosvjetno, gospodarsko i političko osvješćenje naroda. Sadržaj. Poruke. Naglasci.

Čorić, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:472448>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

Sveučilište u Splitu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Ivan Čorić

**„Hrvatska država“: organ za prosvjetno, gospodarsko i političko
osvješćenje naroda. Sadržaj. Poruke. Naglasci.**

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Marko Trogrlić

Split, rujan 2024. godine

SADRŽAJ

1.	UVOD.....	1
2.	EKONOMSKO-DRUŠTVENE PRILIKE U DALMACIJI.....	4
2.1.	Ekonomski razvoj Dalmacije	4
2.2.	Društvene prilike.....	5
3.	PRAVAŠTVO U DALMACIJI.....	8
3.1.	Geneza pravaškog pokreta	8
3.2.	Politika novog kursa i pravaška reakcija.....	10
4.	KRATKI PREGLED POVIJESTI LISTA	14
5.	IDEOLOŠKE POSTAVKE NOVINA	18
5.1.	Odnos prema drugim južnoslavenskim narodima	18
5.2.	Pitanje Bosne i Hercegovine te odnos prema Beču i Pešti	23
6.	LIST I NJEGOVA ULOGA U IZBORNOJ 1911.....	25
6.1.	Izbori za Carevinsko vijeće	25
6.2.	Izborna agitacija i politička kultura. S posebnim osvrtom na dvije „utvaraške skupštine u Drašnicama i Živogošću“	31
7.	PRAVAŠKO-SLOVENSKI DODIRI I FORMIRANJE ZAJEDNIČKOG TRIJALISTIČKOG KRUGA	35
7.1.	Začetci hrvatsko-slovenskog trijalističkog kruga	35
7.2.	Razdoblje kulminacije trijalističke opcije	38
7.3.	Pitanje klerikalizma.....	42
8.	ZAKLJUČAK	45
9.	PRILOG	46
10.	BIBLIOGRAFIJA	50
11.	SAŽETAK	52

1. UVOD

Svako vrijeme ljudske povijesti, u većoj ili manjoj mjeri, ostavi tragove svoga postojanja koji služe poput prozora iz sadašnjice u prošlost. Ti tragovi mogu biti različite prirode (arhitektonski, numizmatički...) te u mnogočemu ovise o samoj zbilji tog vremena. Isti je slučaj i s 19. stoljećem koje se u historiografiji često naziva i „dugim stoljećem“ te čiji vremenski raspon izlazi iz matematičkih pravila i konvencija te obuhvaća vrijeme od Francuske revolucije 1789. do početka Prvog svjetskog rata koji označava dramatičan raspad europskog i svjetskog ekvilibrija koji će biti izgrađen u tih 125 godina.

U tom će vremenu doći do značajnih i temeljnih promjena koje će preobraziti čovječanstvo i civilizaciju te postaviti temelje modernom svijetu današnjice. Čovjek će uz pomoć tehnologije nadići ograničenja vlastite tjelesne snage te značajno povećati svoju produktivnost, ali i vlastiti utjecaj na prirodne sile. Jedan će od važnih pokretača i simptoma biti sve veća raširenost pismenosti i njena sve ključnija uloga u svakodnevnom životu. Bilo je to uistinu stoljeće članaka, programa, proklamacija, govora i novina. Novi masovni mediji stvaraju sofisticiraniju i aktivniju kulturu i dijalog o pitanjima jezika, nacionalnosti, klasnih podjela, masovnih pokreta i revolucija, a na udaljenim, i dotad europskoj javnosti relativno nepoznatim i misterioznim područjima Afrike i Azije, puka povlačenja crta na kartama u kancelarijama i luksuznim dvorovima europske elite, mijenja sudbine brojnih milijuna ljudi i prekraja i razdvaja zajednice bez obzira na rasu, kulturu, vjeroispovijest ili povijest. Možda po prvi puta virtualni svijet kreira i podjarmljuje stvarna prostranstva.

Jedna će od novina u svakodnevnom životu postati i periodike, odnosno različite vrste časopisa i drugih publikacija koje će prezentirati i kreirati svijest i razmišljanja društva i njegovih pripadnika, a koje će na važnosti dobiti, ne samo rastom razine pismenosti stanovništva, već i sve većom demokratizacijom društva u kojem su širi slojevi po prvi puta imati aktivnu političku ulogu. Isto će vrijediti čak i za političke sustave s ograničenim izbornim pravom, gdje će vlasti, poučene događajima Francuske revolucije i proljeća naroda, postati svjesne snage i nužnosti stjecanja potpore širih slojeva i opasnosti koja prijete kada se ona izgubi. U tim se periodikama neće prenositi samo puke vijesti, već će služiti i kao rasadnice ideja i stavova različitih političkih organizacija te tako iz perspektive današnjice postati jedan od primarnih izvora za rekonstrukciju intelektualnog i kulturnog svijeta tog doba.

Ti će se procesi prenijeti i na obalu Dalmacije, koja će za vrijeme banovanja Khuena-Hedervarya i njegovih nasljednika, čije su vladavine obilježili snažni pritisci na temelje državnosti i autonomije Banske Hrvatske, postati aktivnom kreatoricom hrvatske politike i izvorom političkih koncepcija što će uroditi bogatim stranačkim i kulturnim životom ove dotad zaboravljene pokrajine, koja je, čak i u stvaranju moderne Hrvatske nacije, dotad igrala ponajviše perifernu ulogu.

Novi će se kulturni i politički zamah očitovati i u sve većem broju periodika koje će postati sredstvom oglašavanja različitih političkih stranaka i struja te rasadnice različitih koncepcija razvoja hrvatskog nacionalnog bića. Jedna od takvih periodika je i *Hrvatska država*, tjednik čistopravaške orijentacije čije nam proučavanje omogućuje da zavirimo u svijet Splita i Dalmacije u godinama prije Prvog svjetskog rata. U godinama koje predstavljaju kulminaciju povijesnog razvoja 19.st., i u kojima se, čak i u relativno malenoj i prometno zabačenoj Dalmaciji, susreću, dodiruju i međusobno prožimaju brojne silnice moći, ideologije i kapitala.

Uzevši u obzir bogatstvo političkih gibanja unutar pokrajine i šireg konteksta unutar kojeg su se ta gibanja odvijala, ovaj će rad pažnju osvrnuti na stranice samog lista koji će izlaziti nepunih godinu dana (od 5. listopada 1910. do 12. kolovoza 1911.), ali čije stranice mogu značajno osvjetliti minule godine austrijske Dalmacije te pokazati njenu političku i kulturnu dinamičnost. U radu će stoga prvotno biti istaknut kontekst izdavanja novina, odnosno svrha njihovog pokretanja, mjesta na kojem su se tiskale, pojedinaца koji će svojim uredničkim radom pridonijeti njihovom nastanku te odnosu lista prema drugim tjednicima i polutjednicima s kojima će iz tjedna u tjedan ulaziti u političke debate. Potom će se iznijeti ideološke postavke na kojima će se list zasnivati, poput pitanja stranačke pripadnosti, nacionalnog pitanja, odnosom i pisanjima o aktualnim političkim pitanjima, odnosu prema Beču i Budimpešti te ostalim političkim snagama u pokrajini. Potom će se rad pobliže posvetiti događajima vezanim za izbornu godinu 1911., a u kojoj će se odvijati izbori za Carevinsko vijeće te lokalni općinski izbori. Prikazat će se odvijanje „političke sapunice“ te analizirati načini izborne agitacije i političke kulture u pokrajini, a na koncu će se posebno mjesto ostaviti i analizi istovremenog stvaranja veza između dalmatinskih pravaša i slovenskih trijalističkih krugova koji će rješenje južnoslavenskog pitanja u Monarhiji tražiti u ideološkom okviru hrvatskog državnog prava i trijalističkog preustroja Dvojne Monarhije.

Uz informacija sa stranica samog lista, u radu će se koristiti relevantne informacije iz dostupne literature te podaci iz drugih publikacija u istom razdoblju kako bi se moglo *Hrvatsku državu* staviti u širi kontekst tadašnjeg političkog i kulturnog života.

Ipak, uzevši u obzir kompleksnost ideološkog i političkog konteksta navedenog područja, nameće se potreba da, prije nego što se upustimo u analizu sadržaja same periodike, te kompleksnosti jasno i sustavno rasvijetlimo.

2. EKONOMSKO-DRUŠTVENE PRILIKE U DALMACIJI

Dalmacija je u 20. st ušla kao jedna od najsiromašnijih i najizoliranijih pokrajina Monarhije sa slabom ekonomskom perspektivom, autarkičnom i primitivnom proizvodnjom, nedostatkom vlastitog kapitala i manjom pravih prometnih poveznica sa svojim prirodnim zaleđem i ostalim unutarnjim tržištima Dvojne Monarhije.

Ta je zaostalost bila posljedica kompleksnog povijesnog razvoja i položaja Dalmacije kao pokrajine koja se u novom vijeku nalazila na periferiji Mletačke Republike, Osmanskog Carstva i Habsburške Monarhije. U tom će kontekstu Dalmacija ostati odsječena od svog prirodnog zaleđa te biti u stalnim opasnostima od ratnih razaranja. Njeno značenje kao pokrajine gotovo isključivo geostrateškog interesa neće se promijeniti ni pri njenom dolasku pod vlast Habsburgovaca što će je ostaviti nespremnom za društvene i industrijske promjene koje će zahvatiti svijet u drugoj polovici 19. st.

2.1. Ekonomski razvoj Dalmacije

Dalmacija će na prijelazu iz 19. u 20. st. biti pokrajina izuzetno agrarnog karaktera u kojoj će poljoprivreda činiti osnovu egzistencije većine stanovništva. Tako je 1890. čak 86,1% stanovnika bilo uključeno u poljoprivrednu proizvodnju dok će taj broj do 1900. godine pasti na 83,8%. što pokazuje izuzetno spor proces deagrarizacije društva u najagrarnijoj pokrajini Monarhije.¹

Unatoč velikom udjelu poljoprivredne proizvodnje u ekonomskom životu Dalmacije, ona neće biti u stanju pružiti uvjete za veću akumulaciju kapitala u pokrajini. Prva kočnica poljoprivrednog razvoja bila je oskudica kvalitetnog tla u krškom reljefu koji je dominirao njenim pejzažom što je posebno štetilo razvoju ratarstva.² Dodatna je kočnica razvoju bila rascjepkanost ionako oskudnih prikladnih poljoprivrednih zemljišta. Većinu su zemljišta tada činili mali zemljišni posjedi, pa je tako čak 66.1% svih posjeda bilo ispod 5 ha, a od njih čak 59,1% nije dosegalo ni veličinu od 2 ha. Pritom treba imati na umu da su tadašnje proizvodne tehnike i oruđa bili na vrlo niskim granama razvoja. Pravi je željezni plug bio rijetkost dok su oranje i gnojiva bili rijetko primjenjivani.³ Od ratarskih je kultura najzastupljeniji bio uzgoj

¹ N. Glamuzina, B. Fuerst-Bjeliš 2015: 233.

² Isto: 233.

³ Isto: 234.

pšenice i povrća, a uzmemo li u obzir da proizvedena pšenica nije bila dostatna za prehranjivanje pokrajine, koja je svoje potrebe bila prisiljena osigurati uvozom izvana, možemo zaključiti da je njena proizvodnja bila gotovo u potpunosti autarkične prirode. Od kultura koje su pružale bolju ekonomsku perspektivu možemo izdvojiti maslinarstvo i vinogradarstvo. Posebno će vinogradarstvo zauzimati važno mjesto u ekonomskom razvitku Dalmacije jer će dovesti do pozitivne konjunktura njene proizvodnje, a koja će biti rezultatom povoljnih vanjskih čimbenika, ponajviše epidemije luga i filoksere koje će u tom razdoblju zahvatiti francuske i talijanske vinograde te time otvoriti mjesto plasiranja hrvatskih vina na vanjska tržišta. Međutim, ova će konjunktura biti kratkog vijeka jer će filoksera ubrzo poharati i Dalmaciju, ipak glavnim će se udarcem pokazati sklapanje trgovačkog sporazuma 1891. između talijanske i austro-ugarske vlade kojim će tzv. *vinskom klauzulom* talijanska vina dobiti povlaštene uvjete za penetraciju austro-ugarskog tržišta na kojem će potisnuti dalmatinska vina i uzrokovati slom vinogradarske proizvodnje u pokrajini što se neće promijeniti niti ukidanjem klauzule 1904. godine.⁴

Industrijska će revolucija, iako u malom obujmu, zahvatiti i Dalmaciju, pa će tvornice, kao svojevrsni vjesnici modernih ekonomskih i društvenih procesa, postati novi element u njenom kulturnom pejzažu. Njihov će broj i veličina do kraja Monarhije ostati u prilično skromnim omjerima što je bio rezultat slabe akumulacije kapitala, lože prometne povezanosti te manjka rudnog bogatstva. Uglavnom će se raditi o pogonima radničkog i manufakturnog tipa koji su koristili dostupne lokalne sirovine, a njihovi će proizvodi biti namijenjeni lokalnom tržištu. Proizvodnja će biti otežana skučenosti lokalnog tržišta koje neće imati dovoljno kapitala ili potražnje za proizvodima, dok će manjak prometnica onemogućiti proboj na druga tržišta. Pritom treba imati na umu i kronični nedostatak kapitala i konkurenciju stranih kvalitetnijih proizvoda što je otežavalo održavanju postojećih proizvodnih pogona koji će stoga uglavnom biti kratkog vijeka.⁵

2.2. Društvene prilike

Teško se gospodarsko stanje u Dalmaciji negativno odražavalo na ukupne društveno-političke prilike i odnose u pokrajini. Posebno je teško stanje bilo na dalmatinskom selu koje će u to vrijeme gotovo u potpunosti zavisiti od vlastite primitivne i autarkične agrarne

⁴ Isto: 235.

⁵ Isto: 236.

proizvodnje. Takva će proizvodnja teško podnositi stalne promjene u agrarnim konjunkturama ili prirodne nepogode što će brojne seljake držati na rubu egzistencije. Mnogi će seljaci spas potražiti u prekomorskim krajevima, pa će pokrajina doživjeti značajne iseljeničke valove. Ta je loša ekonomska podloga agrarne proizvodnje imala izvore i u kompliciranim i neriješenim zemljišnim odnosima koji su u mnogočemu bili ostatci zastarjelih feudalnih odnosa, poput kolonata i kmetstva koji će se u tkivu dalmatinskog društva održati sve do Prvog svjetskog rata i raspada Monarhije. Seljak će biti i pod značajnim poreznim opterećenjem. Državi je plaćao brojne poreze poput: zemljarine, kućarine, poreza na sol i duhan itd. Prema nekim podacima država je porezima od prosječnog stanovnika ubirala 16,67 kruna. U isto vrijeme seljak će biti primoran podmirivati i druga porezna davanja lokalnim institucijama odnosno pokrajini i općini. Općinski su porezi varirali ovisno o lokalnim zakonima, ali prosječni zbroj pokrajinskih i lokalnih davanja je iznosio oko četiri milijuna kruna godišnje, što je u prosjeku 6, 67 kruna po stanovniku. Osim prireza, mnogi su seljaci trebali podmirivati i davanja prema veleposjednicima čiju su zemlju obrađivali, a u isto su vrijeme i dalje trebali obavljati radnu tlaku koja nije bila ukinuta što ga je dodatno sprječavalo u obradi vlastite zemlje. Na koncu je tu bilo i pitanje svećeničke redovine koju je prikupljao lokalni župnik, a koja je ovisno o lokalnim svećenicima i njihovim potraživanjima, nerijetko mogla predstavljati značajne izdatke.⁶

Nedostatak novčanih zavoda i povoljnih kredita, prisiljavao je seljaka da se u nuždi okrene lokalnim lihvarima kako bi podmirio svoje brojne obveze. Lihvarstvo će u 19. intenzivirati svojom prisutnošću što će biti posljedica ekonomske zaostalosti i izolacije pokrajine u kojoj pojedinci koji su uspjeli akumulirati određeni kapital, taj isti neće moći uložiti u proizvodna postrojenja, već će im jedinom alternativom ostati posuđivanje novca. Pritom će ta zaduženja često biti praćena kratkim rokovima i visokim kamatama u novcu, robi i radu koje brojni seljaci neće moći na vrijeme podmiriti što je rezultiralo njihovim gubitkom zemljišta. Intenzitet će se lihvarskih pothvata smiriti tek početkom 20. st. kada će biti osnovan veći broj banaka, zadruga, seoskih zadruga itd. koje će seljaku omogućiti pristup povoljnim kreditima.⁷

U nešto će boljem ekonomskom stanju biti malobrojno, ali sve brojnije radništvo koje će nastanjivati male dalmatinske gradove i njegove skromne industrijske pogone. Skroman industrijski razvoj značajno će limitirati deagrarnizaciju i urbanizaciju Dalmacije, pa će tako u godinama prije Prvog svjetskog rata samo 3,72% stanovništva pokrajine pripadati radničkoj

⁶ M. Diklić 1998b: 41.-42.

⁷ Isto: 43.-44.

klasi. Radništvo će za razliku od seljaštva imati nešto bolje ekonomske uvjete te pristup potrebnim proizvodima, pa će tako prosječan radnik s dnevnicom od 4 krune moći kupiti nešto više od 6 kilograma kruha, ipak i on će patiti od loših radnih uvjeta, dugih radnih dana te malih plaća što će ga natjerati na organizaciju radničkih društava i sindikata te postaviti temelje za prodor socijalističkih ideja među radničkim pukom.⁸

U 19. je stoljeću došlo i do razvitka mlade građanske klase koja će se značajnim intenzitetom početi formirati u preporodnom razdoblju iz redova krupnih i sitnih trgovaca, brodovlasnika, vlasnika rudnika i radionica, poduzetnika, zanatlija, bogatijih seljaka te dijela inteligencije poput odvjetnika, liječnika, bilježnika i drugih. Ova je nova društvena grupacija bila relativno malobrojna, pa će tako do osamdesetih godina 19. st. činiti tek oko 11% stanovništva Dalmacije, ali će nju činiti politički najmoćniji i ekonomski najrazvijeniji dio dalmatinskog društva. Ipak, ni ona neće biti kompaktna društvena klasa već se sastojala od malobrojnog gornjeg građanskog sloja te srednjeg i nižeg. Ova je podjela građanske klase imala važne implikacije na razvoj političkog života, jer je viša klasa bila mnogo bliža centralnim vlastima te stoga manje voljna podržati radikalne političke i ekonomsko-društvene promjene. S druge strane srednje i nisko građanstvo je bilo u ekonomski znatno nepovoljnijem položaju što je bilo i nebrigom centralne vlasti za ekonomske prilike. Oni će stoga biti predvodnici radikalnijih političkih struja poput pravaštva te će biti snažni podržavatelji procesa integracije virtualnog hrvatskog teritorija te izgradnje hrvatskog nacionalnog bića. Ekonomske će prilike također stvarati i antiaustrijske stavove koje će brojne afere s vremenom samo pojačavati.⁹

⁸ Isto: 45.-46.

⁹ T. Ganza-Aras 1992: 27.-50.

3. PRAVAŠTVO U DALMACIJI

3.1. Geneza pravaškog pokreta

Pravaška se misao u Dalmaciji javlja već krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina 20. st. i to u vremenu najžešćih preporodnih borbi između narodnjačkih i autonomaških snaga, čija će borba biti između dviju kulturnih i nacionalnih koncepcija. U ovako polariziranom političkom okruženju, u kojem će narodnjaci biti u svojevrsnoj ofenzivi, pravaške ideje neće dovesti do formiranja novih pravaških skupina, već će svoje mjesto pronaći u mislima dijela političara Narodne stranke i to ponajviše u njezinim radikalnijim i izrazitije hrvatskim krugovima. Najpoznatijim predstavnikom ovih procesa zasigurno je don Mihovil Pavlinović, neslužbeni čelnik Narodne stranke te tvorac hrvatske nacionalne integracijske ideologije u Dalmaciji u čijem pisanju i mislima možemo vidjeti odstupanje s koncepcije jugoslavenstva i prihvaćanje hrvatske nacionalne misli.¹⁰

Iako su pravaške ideje svoje početke u Dalmaciji imale upravo kroz Narodnu stranku, formiranje će prvih pravaških skupina biti rezultat krize u koju će ona zapasti. Narodni će se preporod završiti trijumfom narodnjaka nad autonomašima, pa će tako stranci sedamdesetih godina 19. st. poći za rukom da ponarodi većinu dalmatinskih općina, a krunskim će se ostvarenjem pokazati pobjeda na splitskim općinskim izborima 1882. kada će prvim narodnjačkim općinskim načelnikom postati dr. Duje Rendić Miočević.¹¹ Unatoč tim pobjedama, stranka će u isto vrijeme doživjeti i prve poraze. Razvoj individualne hrvatske i srpske nacionalne svijesti zadao je veliki udarac ideji jugoslavenstva te stvorio rascjep između dotad ujedinjenih hrvatsko-srpskih snaga što je u konačnici i kulminiralo 1879. odvajanjem srpskog krila i njegovim osnivanjem Srpske stranke, koja će se sve do 1905. u svom programu protiviti sjedinjenju Dalmacije s ostatkom Hrvatske. Nadalje, unatoč uspjehu preporodnog programa, Austro-ugarskom nagodbom i uvođenjem dualističkog poretka stvara se nova brana ujedinjenju Dalmacije s ostatkom Hrvatske što prisiljava Narodnu stranku na napuštanje integracijske te prihvaćanje oportunističke politike s ciljem ostvarivanja gospodarskog napretka pokrajine. No i to će se pokazati neuspješnim jer će ekonomija pokrajine u drugoj polovici stoljeća pretrpjeti značajne udarce.¹² Uspjeh narodnjaka u razvijanju nacionalne svijesti te poraz

¹⁰ M. Diklić 1998b: 101.-102.

¹¹ Isto: 62.-63.

¹² Isto: 121.

na političkom i ekonomskom polju stvorit će odličnu podlogu za formiranje prvih pravaških skupina koje će se početi formirati početkom osamdesetih godina.

Druga će se pravaška skupina početi formirati krajem osamdesetih godina, te će je u velikoj mjeriti činiti brojna mlada inteligencija i sitna buržoazija koja će biti nezadovoljna Narodnom strankom i njenom oportunističkom politikom u kojoj neće biti mjesta ikakvim oštrijim ili radikalnijim stavovima prema centralnoj vlasti što je na koncu urodilo čak i prividnim napuštanjem temeljnog cilja narodnog preporoda, odnosno sjedinjenja Dalmacije s ostatkom Hrvatske. U ovoj će skupini glavnu ulogu preuzeti mladi intelektualci: splitski odvjetnik dr. Ante Trumbić i dubrovački novinar Frano Supilo, koji su u posljednjim godinama 19. i prvim godinama 20. st. postali glavnim pokretačima i nositeljima liberalnog pravaštva u Dalmaciji.¹³ Oni će biti pod snažnim utjecajem liberalnog pravaštva iz Banovine, ali će u isto vrijeme zadržati brojne odrednice narodnjačke ideologije i tradicije kojima su bili izloženi u svojoj mladosti. Pravaški će se nazori ogledati u njihovom snažnom antiaustrijskom stavu te prihvaćanju hrvatskog državnog prava¹⁴ dok će se narodnjačka tradicija ogledati u odbacivanju

¹³ M. Diklić 1998b: 169.

¹⁴ „**hrvatsko državno pravo**, skup pisanih i običajnih pravnih pravila koja su se odnosila na ustrojstvo i funkcije institucija javne vlasti u Hrvatskoj i posebice na državnopravni položaj Hrvatske u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu i Habsburškoj Monarhiji; ideja o takvu skupu pravila kao o temelju neprekinute hrv. državnosti od ranoga sr. vijeka te s njome povezane terit. cjelokupnosti hrv. zemalja. Na hrvatskome državnom pravu zasnivao se i u zbilji neprekinuti poseban državnopravni položaj Kraljevine Hrvatske i Slavonije (prekinut tek u razdobljima apsolutizma), a na njemu su se temeljili i zahtjevi za ostvarenje drž. samostalnosti i terit. cjelokupnosti Hrvatske. Terit. opseg obuhvaćao je prostore za koje se smatralo da su bili u sastavu ranosrednjovj. Hrvatskoga kraljevstva ili su tijekom povijesti bili pod hrv. upravom, a koji su potom bez legitimne osnove oduzeti ovlasti hrv. bana i Sabora. U tome su, uz naglaske koji su ovisili o pov. razdoblju, naročito isticani Vojna krajina, Dalmacija s dubrovačkim i kotorskim područjem, Rijeka i kvarnersko područje, Međimurje, Istra do Raše, Metlika i dio Štajerske te Bosna i Hercegovina. Ideja hrvatskoga državnoga prava s posebnom se važnošću izdigla u XIX. st. u razdoblju snažnijeg uobličavanja i integracije moderne hrv. nacije te napora na obrani feudalne i izgradnji moderne hrv. državnosti, a nasuprot ponajprije mađ. presezanjima. Svoje pov. i logičko ishodište ona ima u feud. ustavu kojega je pravila 1830. izložio J. Kušević u spisu *De municipalibus iuribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*, a na njega se kao na temelj posebnoga državnopravnoga položaja Hrvatske 1832. pozvao i J. Drašković u svojoj *Disertaciji*. Na staleškome »starodavnom ustavu« zasnivaju se i akti građ. Sabora 1848., kojima je prekinuta državnopravna spona s Ugarskom i naglašen hrv. polit. identitet. Sabor 1848 (*Manifest naroda hrvatsko-slavonskoga*), kao i kasniji sabori i političari, uz hrvatsko državno pravo kao pravni odn. pov. oblik zahtjeva za ostvarenjem državnosti i terit. cjelokupnosti Hrvatske, isticali su i prirodno pravo prema kojem naciji pripada pravo na polit. i kult. identitet i slobodu uređenja vlastitih pitanja, pa se te dvije osnove često pojavljuju zajedno i u komplementarnom odnosu. Načelo pov. drž. prava kao temelja neprekinute hrv. državnosti u kojem se pov. municipalna prava (*iura municipalia*) susreću sa zahtjevima za izgradnjom moderne nac. države sustavno se uobličivalo osobito od Sabora iz 1861. U to se doba – uvjetovano polit. zbivanjima u Habsburškoj Monarhiji – ideja drž. prava snažno isticala i u Čeha kao podloga rješavanja češ. pitanja, a prisutna je bila u ostalih »povijesnih« naroda u Monarhiji. Za utvrđivanje pravne okosnice načela hrvatskoga državnog prava, od osobite je važnosti bilo objavljivanje zbirke *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, koju je 1861. izdao I. Kukuljević Sakcinski, a za oblikovanje hrvatskoga državnog prava kao opće polit. ideje i kao podloge praktično-polit. djelovanja od značenja su bile rasprave i spisi F. Račkog i E. Kvaternika te polit. djelatnost A. Starčevića. Od 1861. ideja hrvatskoga državnog prava ima posebno mjesto u idejnim podlogama narodnjaka pa i unionista, ali će središnje mjesto zadobiti u programima pravaša, koji su na toj osnovi postavili zahtjev za ostvarenjem samostalne hrv. države. Ideja hrvatskoga državnog prava sadržana je i u zahtjevima dalmatinskih političara za ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, naročito kod M. Pavlinovića. Iz posebnoga državnopravnoga položaja Trojedne kraljevine

radikalizma ranog starčevićanstva te tolerantnijem odnosu prema Srbima i ostalim južnoslavenskim narodima u ili izvan virtualnih granica Hrvatske.¹⁵

Treća i posljednja skupina se javlja 1892., a bila je sastavljena od radikalnijeg krila narodnjačke stranke koja će biti sve razočaranija oportunističkom politikom. Ipak, nakon odvajanja od stranke neće se odmah opredijeliti za pravaštvo zbog stigme izdajništva koje je pravaštvo tada imalo zbog svog radikalnog antiaustrijskog stava i optužbi za antidinastičke ideje što će se promijeniti 1894. donošenjem prvog službenog programa Stranke prava.¹⁶

Prvi će službeni pravaški program unijeti velike promjene u međusobne odnose pravaških skupina koje će se njegovim prihvaćanjem službeno odmaknuti od Starčevićeve koncepcije stvaranja Hrvatske države izvan granica Austro-Ugarske te pristati na ideju ostvarivanja hrvatskih nacionalnih težnji unutar granica Monarhije te parlamentarnom borbom kao glavnim oruđem za postizanje svojih ciljeva. Ovim će potezom također biti skinuta i etiketa izdajništva što će privući i umjerenije političare poput onih okupljenih oko Biankinija te na koncu uroditi stvaranjem jedinstvene Stranke prava u Dalmaciji. Ipak, pravaška sloga neće biti dugog života čemu će doprinijeti raskol stranke u Banskoj Hrvatskoj 1895., a koji će se prenijeti i na Dalmaciju gdje će 1898. skupina pravaša okupljena oko Prodana napustiti Stranku prava te osnovati vlastitu Čistu stranku prava.

3.2. Politika novog kursa i pravaška reakcija

Raspad je jedinstvene Stranke prava u Dalmaciji i Banskoj Hrvatskoj ostavio hrvatsku političku scenu fragmentiranu i preslabu da se samostalno odupre sve većim vanjskim pritiscima iz Beča i Pešte i koji su predstavljali prijetnju temeljima hrvatske posebnosti i autonomije. To će rezultirati traženjem i kreacijom alternativnih političkih puteva, ali ovog puta

proizašla je Hrvatsko-ugarska nagodba 1868. koja je, unatoč ograničenjima, ipak očuvala hrv. polit. subjektivitet pa i neka obilježja hrv. državnosti. Hrv. ustavnopravni teoretičari s kraja XIX. i poč. XX. st. (J. Pliverić, L. Polić) navodili su kao vrela hrvatskoga državnog prava temeljne drž. ugovore (Pacta conventa iz 1102., Austro-ugarska nagodba iz 1867., Hrvatsko-ugarska nagodba iz 1868), temeljne zakone (Zlatna bula Andrije II. iz 1222., kraljevske zavjernice, zakoni o uređenju vjerskih odnosa, Pragmatička sankcija iz 1712), zakone Hrvatskoga sabora i zajedničkog hrvatsko-ugarskoga sabora (1790/91), statute gradova, privilegije pojedincima i ustanovama, kraljevske naredbe, običajno pravo. Hrvatsko državno pravo tako je i kao legitimacijska osnova i kao pravni supstrat u svojem temelju imalo postavku o neprekinutoj hrv. državnosti, koja je spajala obilježja državnosti iz doba nar. vladara sa zahtjevima za ostvarenjem cjelovitosti hrv. područja i posebnoga državnopravnog položaja Hrvatske u XIX. st. i do 1918. (hrvatsko državno pravo. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 1.7.2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/hrvatsko-drzavno-pravo>>.)

¹⁵ Isto: 173.

¹⁶ Isto: 215.

glavni su se impulsi počeli stvarati na dalmatinskoj političkoj sceni što je bio rezultat neustavnosti političkog života u Banskoj Hrvatskoj.

Nova će politička koncepcija nastati u redovima Stranke prava, a njezinim će predvodnicima biti političari okupljeni oko Ante Trumbića, koji je time postao centralna figura dalmatinske političke scene. Novoformirana će politička koncepcija, znana pod imenom *politika novog kursa*, rješenje hrvatskog i južnoslavenskog pitanja tražiti u protubečkoj politici koju će temeljiti na uvjerenju da je krajnji cilj Beča i Berlina tzv. *Drang nach osten*, odnosno vojni, kulturni i ekonomski prodor Nijemaca na jugoistok Europe, a koji predstavlja egzistencijalnu prijetnju južnoslavenskim narodima, pa tako i Hrvatima.¹⁷ Iz tih će razloga težiti okupljanju što šire protuaustrijske fronte koja će uključivati, ne samo Južne Slavene, već i sve ostale narode kojima ona predstavlja prijetnju, pa tako i tradicionalne protivnike Talijane i Mađare. Pritom je važno naglasiti da će s vremenom njihovo rješenje za južnoslavensko pitanje sve više izlaziti izvan okvira Monarhije te se s vremenom približavati Kraljevini Srbiji i njenom političkom vodstvu. Priliku će za političku ofenzivu tražiti u stalnim krizama dualističkog ustroja koje će izbijati ili prijetiti izbijanjem prilikom svake obnove nagodbe. Ova će politika svoj povod vidjeti u godinama Narodnog pokreta iz 1903. godine te velikih trzavica između Beča i Budimpešte. Značajno će biti odbijanje Franje Josipa da u Beču primi audijenciju predstavnika dalmatinskog sabora koji su došli prosvjedovati protiv postupaka bana Khuena-Hedervarya u Banskoj Hrvatskoj. Njegovo će odbijanje uvrijediti dalmatinsku javnost te diskreditirati dinastiju što će Trumbić kasnije okarakterizirati kao krajnji cilj traženja audijencije.¹⁸ Važnim će se pokazati i tzv. *Handelova afera*, kada će pokrajinski namjesnik Erazmo Handel, potaknut optužbama da provodi germanizaciju javne uprave, uvrijediti svoje činovnike tvrdeći da među Dalmatincima nema časne riječi što će dovesti do novog vala neraspoloženja prema austrijskoj upravi.¹⁹ Nova će politika doživjeti svoj najveći uspjeh 3. listopada kada će u Rijeci doći do potpisivanja *Riječke rezolucije* koja će okupiti većinu hrvatskih političkih snaga te 17. listopada kada će srpski politički krugovi u Monarhiji potpisati *Zadarsku deklaraciju* kojom će formalno podržati nastojanja hrvatske opozicije, koja će sada biti ujedinjena u novoj Hrvatskoj stranci nastalom spajanjem dalmatinske Stranke prava i Narodne stranke.

¹⁷ R. Lovrenčić 1972: 10.

¹⁸ D. Jakovčević 2021: 30.

¹⁹ Isto: 17.

Unatoč prvotnim uspjesima, politika će novog kursa, već zarana, biti praćena stalnim nesuglasicama u vlastitim redovima, gdje će brojni članovi novoosnovane Hrvatske stranke, poput pravaških krugova u Šibeniku, samo deklarativno pristati na odrednice politike novog kursa, dok će mnogi pravaški političari poput Biankinija biti nezadovoljni fuzijom pravaša i narodnjaka.²⁰ Trumbić neće uspjeti ni u pridobivanju potpore Prodanovih čistih pravaša koji su deklarativno ostali izvan nove stranke te prema njenoj politici imali neprijateljski stav što će biti rezultat brojnih kompromisa koje će Trumbić sklopiti sa Srpskom strankom i Mađarima.²¹ Porazi će nastupiti i na vanjskom planu i to smirivanjem tenzija između Pešte i Beča što je značajno naštetilo prospektu hrvatsko-mađarske suradnje. Sporazum nije bio postignut ni s Talijanima, čiji će preduvjeti biti nedopustivi vodstvu Hrvatske stranke. Ipak, usprkos ovim porazima, temeljnim će se uspjehom ove nove politike pokazati postignuta hrvatsko-srpska sloga kojom će značajno osnažiti ideja jugoslavenstva kao oslonca protubečke politike.

Novi će politički razvoj znatno udaljiti Trumbićev liberalni krug pravaštva od skupina sklonih Prodanu, koji će se s vremenom u svojim političkim koncepcijama sve više priklanjati i surađivati sa slovenskim političkim snagama i njihovoj koncepciji trijalističkog preustroja Monarhije.

Za ovog je vremena u Splitu došlo do osnutka nove političke organizacije, koju je, na nagovor Natka Nodila, oko sebe okupio bivši pravaški prvak Josip Smodlaka. Nova je stranka trebala biti okupljalište mladih politički svjesnih snaga tzv. *Napredne omladine* koja je svoju političku svijest razvila na sveučilištima velikih gradova Monarhije, a ponajviše u Pragu i pod utjecajem češkog političara Tomaša Masaryka. Pod njegovim će utjecajem, mladi hrvatski studenti razviti snažna demokratska, antiklerikalna i protuaustrijska uvjerenja, a primit će u svoj program i ideju politike sitnog rada, odnosno odustat će od državopravne politike te se usmjeriti na stalan rad na ekonomskom i kulturnom uzdizanju najširih pučkih masa. U svom će programu, koji su 1906. objavili u svom novopokrenutom glasilu *Sloboda*, kao temelje svoje politike iznijeti ideje koje će Smodlaka kao ideje usmjerene u tri prava: „za nacionalno oslobođenje od tuđinskog gospodstva, za privrednu slobodu širokih pučkih masa, i za političke slobode napredne demokracije. Nova stranka isprva neće biti dočekana blagonaklono od drugim političkih stranaka, a njena će je istaknuti antiklerikalni stavovi i naglasak na narodnom jedinstvu srpskog i hrvatskog naroda, dovesti u intenzivni ideološki sukob s Prodanovom Čistom strankom prava, koja će u sljedećim godinama raditi na ujedinjavanju preostalih

²⁰ T. Ganza-Aras 1992: 283.

²¹ Isto: 283.

pravaških skupina koje su ostale izvan Hrvatske stranke što će im i uspjeti 1906. godine u Dubrovniku gdje će još jednom biti proglašena jedinstvena Stranka prava u Dalmaciji.²² Ovaj će odnos političkih snaga u većoj mjeri ostati nepromijenjen do 1910. godine i početka izlaženja splitskog pravaškog glasila *Hrvatska država*.

²² M. Diklić 1998b: 391.

4. KRATKI PREGLED POVIJESTI LISTA

Novine će *Hrvatska država* svoje izlaženje započeti 5. listopada 1910. i to kao politički obojena publikacija, blisko povezana s tadašnjom čistopravaškom strujom u Dalmaciji, odnosno s pravaškim skupinama koje će se okupiti oko dalmatinskog svećenika don Ive Prodana i koje će ustrajati na odbacivanju *politike novog kursa* i njene prosrpske i antiaustrijske politike. Novine će u pravilu izlaziti na tjednoj bazi i to svake subote, ali će biti relativno kratkog života. Naime, iako će prvi broj izaći 5. listopada 1910., posljednji će broj svjetlo dana vidjeti već 12. kolovoza 1911., dakle životni će im vijek biti nepunih godinu dana, ipak u tom će vremenskom rasponu imati čak trideset devet brojeva, devet u 1910. godini te trideset u 1911. te će promijeniti čak četiri urednika te tri tiskare. Kao jedan od razloga pokretanja lista zasigurno je pokušaj širenja pravaških ideja na lokalnoj razini, pritom misleći na područje Splita i njegove okolice, ali i cjelokupne srednje Dalmacije. Također treba imati na umu da je u to vrijeme Split glasio kao svojevrsna utvrda protopravaške politike što će biti naznačeno još u prvom broju lista u kojem se donosi sljedeće:

„Nekad jaki, snažni, vrel i žarki narodni duh počinje da zebe na srpstvu i robofilstvu, njemstvu mađarstvu i talijanstvu...Kita pravaških rodoljuba odlučila je, da brojne al nesregjene naše falange u okolici svrsta u red i da pomlagjenim silama krene u boj.“²³

Autori također, kao cilj pokretanja lista, navode i pokušaj ustrojavanja lokalnih pravaških simpatizera koji su na području Splita, najvažnijeg kulturnog i gospodarskog urbanog središta u pokrajini, biti neorganizirani i preslabi da izazovu političke protivnike. Naglasak stavljaju i na potrebi dopiranja pravaških ideala do mladih ljudi kao jamca budućnosti njihovog pokreta.

List će svoje izlaženje započeti u Splitu u Leonovoj tiskari koju je kao poduzeće biskupskog sjemeništa osnovao tadašnji biskup Nakić. Tiskara je ime nosila po tadašnjem papi Leonu XIII, a svrha je njenog otvaranja bila da širi izdanja kršćanskog usmjerenja zbog čega će do požara 1924. biti smještena u staroj biskupskoj palači kod katedrale.²⁴ Isprva će novine imati 2 urednika: Frana Ženku Donadinija i Ivu Jelavića, od kojih će Donadini biti naznačen kao vlasnik, izdavatelj i odgovorni urednik lista što nas upućuje da je on jedan od inicijatora osnutka ovog lista što ne bi trebalo čuditi s obzirom na to da je kao član Hrvatske stranke prava²⁵

²³ „Bog i Hrvati“, *Hrvatska država*, Split, 5. listopad 1910., br. 1., str. 1.

²⁴ I. Ostojić 1979: 90.-91.

²⁵ S. Krpan 1990: 3.

već djelovao u organizaciji Pravaške mladeži te da je već imao iskustva u publicističkim aktivnostima, pa je tako 1910 godine, s Ivanom Puharićem, uređivao i list *Mladost* koji je bio namijenjen katoličkoj mladeži.²⁶ Posebno je zanimljivo sudjelovanje Ive Jelavića, tada studenta, koji će, unatoč tadašnjoj pravaškoj orijentaciji, u narednim godinama prihvatiti stajališta jugoslavenske nacionalističke omladine i njihovo integralno jugoslavenstvo²⁷ što daje zanimljiv uvid u dinamičnost hrvatske političke i ideološke domene tog razdoblja te svojevrsne radikalizacije političke scene koja će se odviti u posljednjim godinama Monarhije. Njihovo uredništvo neće biti dugog vijeka jer će 28. siječnja 1911. najaviti svoje odstupanje s pozicije uredništva što su objasnili mnogobrojnim obvezama te izbjavanjem iz Splita, a na tom će ih mjestu zamijeniti Ante Bradarić, koji će, uz izuzetak 18. broja kada će urednikom biti Stipe Stošić, ostati glavni urednik lista sve do prestanka njegovog izlaženja.²⁸

List će toplo primiti druga pravaška glasila koja će oduševljeno pozdraviti početak njegovog izlaženja:

„*Hrvatska država* zove se novi subotnji pravaški tjednik, što je otpočeo izlaziti u Spljetu dne 5. t. mj. Pod uredništvom gg. Donadini i Jelavića, za prosvjetno gospodarsko i političko osvješćenje naroda... Novome drugu želimo najljepši procvat i uspjeh u središtu zaraženu polutanstvom.“²⁹

„Pročitali smo pomnivo tek osvanuli list, i mi mu se iz duše radujemo, te ga svakomu preporučamo... Mi se od srca radujemo mladom našem drugaru, koji će mladenačkom snagom guliti korov sa narodne njive... Nemamo li dakle pravo, da se sveosve radujemo vrlomu drugu u novinstvu?“³⁰

Pravaška će priroda lista dovesti njeno uredništvo u sukobe s lokalnim splitskim listovima i političkim opcijama što će u konačnici uroditi njegovim izbacivanjem iz *Leonove tiskare*. Uredništvo će za to optužiti upravu općine za koju će tvrditi da je službenim dopisima mjesnoj kuriji tražila obuzdavanje lista zbog njegovog utjecaja na mlado svećenstvo te pisanja protiv narodne stranke. Pritom je zanimljiva činjenica da se izbacivanje odvijalo nedugo nakon smrti splitskog biskupa Filipa Frane Nakića koji je preminuo 19. prosinca, dok se izbacivanje iz *Leonove tiskare* odigralo u ožujku sljedeće godine. Ovo sugerira da je upravo nadbiskup Nakić bio osoba koja je u nekoj mjeri blagonaklono gledala na pisanje *Hrvatske države* te na njenu političku orijentaciju, ali da te njegove stavove nisu dijelili ljudi kojima je bio okružen. Ovaj zaključak će sugerirati i *Hrvatska država*.³¹ *Hrvatska država* će za izbacivanje okriviti i

²⁶ DONADINI, Frano Ženko. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Pristupljeno 26.8.2024. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/donadini-frano-zenko>>.

²⁷ JELAVIĆ, Ivo. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Pristupljeno 1.9.2024. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/jelavic-ivo>>.

²⁸ „Gradske vijesti“, *Hrvatska država*, Split, 28. siječanj 1911., br. 4., str. 3.

²⁹ „Pokrajinske vijesti“, *Hrvatska rječ*, Šibenik, 9. listopad 1910., br. 491. str. 3.

³⁰ „Hrvatska država“, *Prava Crvena Hrvatska*, Dubrovnik, 12. listopad 1910., br. 299., str. 1.

³¹ „Zašto prelazimo u Šibenik?“, *Hrvatska država*, Šibenik, 18. svibanj 1911., br. 19., str. 1.

utjecaj demokrata koje će smatrati ideološki svojstvenim narodnjacima.³² List će novo utočište pronaći u Trumbićevoj tiskari pod nazivom *Hrvatska štamparija Trumbić i drug* što će u istom broju i objaviti. Razlozi iz kojih je Trumbić listu pružio utočište ostaju nejasni te postavljaju zanimljivo pitanje Trumbićevog stajališta prema lokalnim pravašima. Radi li se o financijskoj odluci, Trumbićevim simpatijama prema bivšim pravaškim kolegama, pokušajima da se obuzdaju narodnjački i demokratski elementi u predizbornom vremenu u kojem bi se Hrvatska stranka mogla postaviti kao srednja opcija između lijevih demokrata i klerikalnih pravaša? Najizglednijim se odgovorom nameće da je Trumbić ovom gestom htio stvoriti pozitivne odnose s pravaškim krugovima te otvoriti prostor međustranačkom dijalogu i suradnji na predstojećim izborima što odgovara tendenciji njegove politike da Hrvatsku stranku postavi na poziciju umjerene svehrvatske opcija i mjesto okupljanja zajedničkih političkih snaga pokrajine.³³

Do nove će promjene tiskare doći već u svibnju, u jeku predizbornih borbi kada će list biti izbačen iz Trumbićeve tiskare. Prema izvještaju *Hrvatske države* do izbacivanja će doći zbog zajedničkog nastupa Hrvatske stranke i demokrata na općinskim izborima, a kao jedan od uvjeta suradnje će biti i izbacivanje lista i onemogućavanje njegovog djelovanja koje je bilo izrazito protudemokratske naravi. List će se stoga privremeno preseliti u Šibenik i to u tiskaru dr. Ivana (Ive) Krstelja, istaknutog političara pravaških nazora.³⁴ Unatoč nominalno privremenoj selidbi u Šibenik i ustrajanju na povratku u Split, povratku koji će na stranicama svog lista zazivati u bliskoj budućnosti te ukazivati na zakulisne igre političkih protivnika koji su ih u tome sprječavali,³⁵ Šibenik će se pokazati krajnjom destinacijom i počivalištem ovog lista koji će svoje posljednje izdanje vidjeti 12. kolovoza 1911. Razlog gašenja novina je nejasan, pogotovo uzme li se u obzir predizborno vrijeme u kojem se to dogodilo, ali prema informacijama koje možemo uzeti iz samog lista kao razlog gašenja možemo pretpostaviti financijske probleme. U listu su česti pozivi dužnicima da namire svoje dugove od pretplata te podsjetnik da list nije financiran od Pučke ili Vjeresijske banke već isključivo od pretplata, koje su, unatoč povećanju troškova, ostale iste.³⁶ O financijskom stanju lista govore i podatci da je

³² „Crna vojska“, *Hrvatska država*, Split, 24. ožujak 1911., br. 12., str. 1.

³³ Pročitati ulomak o izborima 1911.

³⁴ „Zašto prelazimo u Šibenik?“ *Hrvatska država*, Šibenik, 18. svibanj 1911., br. 19. str. 1.

³⁵ „Našim prijateljima“ *Hrvatska država*, Split, 29. srpanj 1911., br. 28., str. 1.

³⁶ „Gradske vijesti“, *Hrvatska država*, Šibenik, 15. srpanj 1911., br. 26., str. 3.

rad njegovih urednika bio volonterske prirode³⁷ te da je list imao nepodmirene dugove Trumbiću i njegovoj tiskari, a koja je sada prijetila sudskim pogonom.³⁸

³⁷ „Gradske vijesti“, *Hrvatska država*, Šibenik, 12. kolovoz 1911., br. 30., str. 3.

³⁸ „Gradske vijesti“, *Hrvatska država*, Šibenik, 3. lipanj 1911., br. 21., str. 3.

5. IDEOLOŠKE POSTAVKE NOVINA

Kroz proučavanje različitih novinskih zapisa možemo rekonstruirati ideološke postavke raznih poznatih ili relativno nepoznatih povijesnih ličnosti tog doba te promatrati razvitak političkog i ideološkog diskursa te u konačnici čak vidjeti razlike između različitih društvenih i dobnih skupina koje, barem načelno, dijele iste ideološke temelje. Isto možemo promatrati i u ovim novinama koje će izlaziti u politički dinamičnom razdoblju predratne Dalmacije. *Hrvatska će država* biti splitsko glasilo naklonjeno Stranci prava što će značajno utjecati na njeno pisanje i odrediti temeljne političke vrijednosti koje će list zastupati.

Osnovno će načelo njihove politike biti pozivanje na hrvatsko državno pravo kao glavni oslonac razvoja hrvatske nacionalne ideje i rješenje hrvatskog pitanja u Monarhiji. To možemo vidjeti odmah u prvom broju u kojem će pozvati: „Tko je iskreni prijatelj hrvatske državne ideje, taj se mora pretplatiti na *Hrvatsku državu*. Prijatelji primajte širite i u svim lokalima zahtijevajte *Hrvatsku državu*.“³⁹ U istom broju možemo vidjeti propagiranje hrvatske državne ideje i na indirektan način kada list Split naziva Zvonimirovim gradom,⁴⁰ jasno povezujući Split, tadašnje gospodarsko i kulturno središte Dalmacije, sa srednjovjekovnim Hrvatskim kraljevstvom, smještajući time Split u mitski poredak hrvatskog nacionalnog bića i njegove povijesti. U isto će vrijeme petnaest godina prije upozoriti na približavanje tisućite godišnjice krunidbe kralja Tomislava kao početka hrvatske državnosti, smatrajući ju, između ostalog, odličnom prilikom podizanja svijesti o hrvatstvu i njegovom državnom pravu među što širim narodnim slojevima.⁴¹

5.1. Odnos prema drugim južnoslavenskim narodima

Pozivanje na hrvatsko državno pravo kao temelj hrvatske politike, nužno je određivalo i odnos prema drugim južnoslavenskim narodima, ponajviše prema Srbima, Slovencima i Muslimanima u Bosni i Hercegovini, a koji će se nalaziti na virtualnom teritoriju hrvatske kraljevine. Među hrvatskom će intelektualnom elitom postojati dva pristupa međuslavenskoj suradnji: pristup političkog hrvatstva i jugoslavenstva. Jugoslavenstvo će se zasnivati na ideji etničke, kulturne i jezične bliskosti južnoslavenskih naroda te samim time potrebi njihovog

³⁹ „Slavlje hrvatske državne ideje“, *Hrvatska država*, Split, 5. studeni 1910., br. 1., str. 1.

⁴⁰ „Bog i Hrvati“, *Hrvatska država*, Split, 5. studeni 1910., br. 1., str. 1.

⁴¹ „Slavlje hrvatske državne ideje“, *Hrvatska država*, Split, 5. studeni 1910., br. 1. str. 1.

približavanja, a u svrhu ostvarivanja vlastitih narodnih ciljeva te otporu od vanjskih političkih, vojnih i kulturnih prijetnji poput one koje će u to vrijeme predstavljati austrijski, mađarski i talijanski imperijalni ekspanzionistički programi. Ovaj će pristup imati dugu tradiciju u hrvatskoj političkoj prošlosti koja će sezati sve do Vinka Pribojevića koji je u Ilirima vidio praoce svih Slavena ili Jurja Križanića koji će u Ruskom carstvu, kao najvećoj slavenskoj državi tog doba, vidjeti ishodište ujedinjenja slavenskih naroda i njihovo oslobođenje od sužanjstva pod stranim vladarima.⁴² S druge će strane biti ideja političkog hrvatstva koja će polaziti od ideje hrvatskog državnog prava i koja će to pravo pokušati proširiti na što šire narodne mase. Ona će političko hrvatstvo nadrediti etničkim predznacima i tako omogućiti pomirenje etničkih razlika i njihovo stavljanje pod zajednički hrvatski nazivnik. Upravo će se ovoj ideji prikloniti pravaški pokret i list *Hrvatska država*.

Njihova će koncepcija političkog hrvatstva veći uspjeh imati među Slovencima i njihovim političkim prvacima, ponajviše među Šusteršičevom krugu slovenskih narodnjaka koji će biti okupljeni oko Slovenske ljudske stranke što će biti odraženo i u sve većem političkom i ideološkom približavanju njegovog kruga s regionalnim pravaškim strankama u Hrvatskoj.⁴³ Na stranicama *Hrvatske države* ta je ideja jasno vidljiva. Već u prvom broju list donosi pismo neimenovanog slovenskog pravaša:

„Hrvatska državna ideja ni već izključna list hrvatskoga naroda: Ta ideja živi tudi v slovenskem narodu. Odkar se je po Vseslovenski ljudski stranki izbudila ljudska zavest v slovenskem narodu, stremi vesoljna Slovenija po združenju z bratskim hrvatskim narodom v državno-pravno celoto pod žeslom habsburskolorenske dinastije.“⁴⁴

Hrvatska država će, kao razloge približavanja Slovencima, navesti njihovu naklonost hrvatskoj državnoj ideji još od ilirskih dana te svojevolumnom prihvaćanju hrvatskog imena, odnosno definiranjem vlastitog nacionalnog bića nazivnikom *planinskih Hrvata*. Nadalje će navesti istu kulturu, pritom aludirajući na zajedničku katoličku pozadinu koja će značajno utjecati na kulturni razvoj njihovih nacija te etničku sličnost kao pripadnika južnoslavenske grupe naroda. Na koncu će navesti i njihova zajednička nastojanja da rješenje vlastitih nacionalnih pitanja pronađu u okvirima Habsburške Monarhije (sada Austro-Ugarske).⁴⁵ Pritom možemo vidjeti da je upravo prihvaćanje političkog hrvatstva zapravo glavna odlika i temelj te suradnje te da postoji svijest o njihovoj etničkoj i nacionalnoj podvojenosti. Sa Slovenske strane

⁴² I. Banac 1988: 76.-77.

⁴³ Više o ovome u poglavlju „pravaško-slovenski dodiri i formiranje zajedničkog trijalističkog kruga“

⁴⁴ „Slovenija in hrvatska državna ideja“, *Hrvatska država*, Split, 5. studeni 1910., br. 1., str. 1.

⁴⁵ „Sa Srbima ili sa Slovencima“, *Hrvatska država*, Šibenik, 12. kolovoz 1911., br. 30., str. 1.

ova suradnja nastaje kao rezultat slovenskog traženja povoljnog rješenja za njihovo nacionalno pitanje i status u Monarhiji. Pravilno procjenjujući da su samostalno preslabi da se odupru vanjskim prijetnjama i da uspostave neku vrstu autonomije, oni se okreću traženju saveznika koje će pronaći u pravašima, a prihvaćanjem hrvatskog državnog prava oni traže legalnu osnovu za postizanje te autonomije.

S druge će strane list biti negativno nastrojen prema suradnji sa Srbima upućujući na, za njih, velike nepremostive razlike između njihovih političkih programa. Pritom ponajviše misleći na srpsko neprihvatanje hrvatskog državnog prava i političkog hrvatstva:

„Srbi su odmah s početka oprli se ilirskome imenu, te su proglasili Srbe sve i svuda, pokrali su naše narodne pjesme, a nas su patvorili, da im otesmo jezik, pravoslavne Hrvate posrbiše te tako zaskoriše oslobogjenje Hrvatske na nedogledno vrijeme... Bosnu i Hercegovinu svojata kraljevina Srbija, taj samozvani jugoslavenski Piemont,... utuvljuju...da je Istra – najveći srpski poluotok, da je Dalmacija srpsko primorje... U bosanskome saboru izjavljuju se proti sjedinjenju Hrvatske, u Dalmaciji su za dugo vremena pomagali formalnim kompromisom krvave dušmane hrvatstva – Talijane, u banovini su bili saveznici Kuena...“⁴⁶

Hrvatskom državnom pravu suprotstavljaju srpsko državno pravo koje svoje korijene vuče od mitološkog svijeta srpske nacionalne svijesti i Dušana Silnog kao centralne figure srpske povijesti, stalan podsjetnik na slavnu i izgubljenu prošlost srpskog naroda čijom je propašću došlo do fragmentacije srpskih narodnih masa:

„Utemeljuju društva pod imenom Dušana Silnog koja će im u pamet dozivati moć, jakost i veličinu nekadašnje Dušanove države. Napadnim isticanjem njegova imena ističu i njegovu ideju – ideju ujedinjenja raskomadanih Srbinovih narodnih masa...Dušan Silni je bio i ostaje za sva vremena najzgodniji predstavnik srpskog državnog života.“⁴⁷

Autori su *Hrvatske države* svjesni razvitka srpskog nacionalnog osjećaja, pogotovo među pravoslavnim stanovništvom virtualnog hrvatskog prostora što predstavlja napad principu političkog hrvatstva. Također su svjesni i srpske nacionalne ideologije koja je u nekim svojim verzijama negirala postojanje Hrvata kao distinktno etničke i nacionalne skupine te kojoj suradnja s Hrvatima nije predstavljala političko povezivanje već integraciju hrvatskog nacionalnog bića u srpsku nacionalnu ideju.

Problematici su i teritoriji na koje svaka strana pretendira u svojim nacionalnim koncepcijama jer će brojne pokrajine Balkana, pa tako i južnoslavenskih zemalja, biti etnički heterogene što će ucrtavanje državnih granica na etničkim linijama učiniti nemogućim, a u isto će vrijeme temeljni princip nacionalne ideologije i osjećaja među europskim narodima pozivati na okupljanje cijelog nacionalnog bića u jednu cjelovitu nacionalnu državu. Ova će ideja

⁴⁶ ISTO

⁴⁷ „Je li moguće sa *srbima* paktirati ili *Dušanova* parnica, *Hrvatska država*, Split, 26. studeni 1910., br. 4., str. 3.

nacionalno homogene države biti gotovo nemoguća za primijeniti na etnički heterogenom području jugoistočne Europe.

Autori će u isto vrijeme naglasiti kulturne razlike između Hrvata i Srba:

„Njihova kultura sasvim je protivna od naše, Mi smo zapadnjaci, nas je oplemenio zapad, dok oni uz bizantinsku kulturu malo po malo primili su i – bizantinsku ćud. I za to sada još je nezrela ideja sloge s njima. Jedino tada će se moći govoriti o slozi, kada nam kulture budu iste, kad isti nazori izgleda izmegju nas nesuglasice.“⁴⁸

Ova je primjedba izuzetno zanimljiva jer se u njoj ocrtavaju obrisi orijentalizma iz postkolonijalne teorije u kojoj se na jednoj ideološkoj i civilizacijskoj bazi ucrtava dihotomija zapada i istoka. Zapada kao civiliziranog i racionalnog naspram čuvstvenog istoka sklonog misticizmu, nasilju i sirovim, nerafiniranim i nekontroliranim emocijama. Ovdje se ta suprotnost ne vidi u opreci kršćanstva i islama već u opreci katolicizma i pravoslavlja u kojem se pravoslavlje poistovjećuje s bizantskim nasljeđem prijateljnosti i političke dvoličnosti. Daljnu potvrdu ovog viđenja hrvatsko-srpskih odnosa možemo vidjeti u sljedećem primjeru:

„Pogledamo li na povijesni razvoj srpskog i hrvatskog naroda, opazit ćemo, da se ta dva taka nigdje ne sastaju, da nigdje nemaju jedne dodirne, zajedničke tačke. Njihova je kultura još i danas istočnjačka, a mi smo već u dvanaestom vijeku bili sinovi zapada i renaissance. Pa ko samo i površno prati razvoj srpske i hrvatske lijepe knjige, - s mjesta će opaziti, da ta dva stvorena tipa nemaju ni jednog istog poteza: psiha skroz različita.“⁴⁹

U ovim primjerima možemo vidjeti da autori Hrvate i Srbe ocrtavaju kao pripadnike različitih i suprotstavljenih civilizacijskih krugova, koji nisu kompatibilni jedni s drugima, niti su na istoj razini civilizacijske razvijenosti u kojima kršćanski zapad predstavlja konačnu razinu razvitka. Nadalje u hrvatsko-srpskim odnosima primjećuju svojevrsni kulturni rat, odnosno sukob u kojem se kulturnim odrednicama pokušavaju pripisati nacionalni nazivnici. Potvrdu će svojih vjerovanja vidjeti u međunarodnoj umjetničkoj izložbi u Rimu koja će se održati 1911. godine, a na kojoj će nastupiti brojni hrvatski umjetnici, a među kojima i Ivan Meštrović. Do nastupa će u srpskom paviljonu doći jer ugarska vlada neće odobriti Meštrovićev zahtjev da Hrvati dobiju poseban odjel u njezinu paviljonu. Rimska će izložba biti iskaz sve većeg političkog i kulturnog približavanja srpskih i hrvatskih političkih elita, a Meštrovićeви će kosovski i vidovdanski umjetnički motivi označiti prihvaćanje motiva srpskog nacionalnog mita kao podloge za stvaranje zajedničkog jugoslavenskog.⁵⁰ Ipak, *Hrvatska država* će drukčije

⁴⁸ „Sa Srbima ili Slovencima“, *Hrvatska država*, Šibenik, 12. kolovoz 1911., br. 30., str. 1.

⁴⁹ „Misao narodnog jedinstva“, *Hrvatska država*, Split, 18. ožujak 1911., br. 11., str. 1.

⁵⁰ D. Jakovčević 2021: 61.

gledati na ovu izložbu te upozoriti da hrvatski umjetnici nisu nastupili pod hrvatskim ili jugoslavenskim imenom već srpskim:

„A gdje je ono obećanje, da će Hrvati imati svoj odio? To su braća koja nam krađu sve, što je naše! Htjedoše ukrasti Mažuranića, Gundulića, Preradovića, a sad nam ukradoše naše umjetnike. Nemaju svog perja pa se tuđim kite...⁵¹ Hajdučina Vuk, kad nije mogao zalijegati u busijama agam i begovim, onda je hrvatskom narodu pokro njegovo duševno blago – narodnu poeziju i za skupe je pare prodo stranome svijetu, kao srpsku. Na isti način nam je sada otpremila Vukova domovina, zemlja hajduka i otimača – Srbija. Kad ne može, da nam otme naših hrvatskih zemalja, otimlje nam našu umjetnost i tugjem je svijetu prikazuje kao svoju.⁵²

Kao veliku prepreku političkom približavanju Srbima, autori često navode i postojanje dviju srpskih država: Kraljevine Srbije i Crne Gore, od kojih pogotovo ova prva, ima velik moralni i politički utjecaj na Srbe u Monarhiji i koje služe kao svojevrsne utvrde srpstva i srpske nacionalne ideologije što samim time čini ideju stapanja hrvatstva i srpstva u jednu novu nacionalnu ideju nemogućom:

„Oni gledaju vazda izvrci što god za Beograd, oni se ne čute sinovima ove zemlje, njih ne priteže Zagreb.⁵³

Jednom u razgovoru zapita me prijatelj: Šta bi se našlo u srcu jednog posrbice iz cis i trans kad bi ga razrezao. Beograd reko. ⁵⁴

Dapače, za njih ideja stapanja ili približavanja Hrvata i Srba na političkoj i kulturnoj razini znači odbacivanje hrvatstva te njegova zamjena prozirnim jugoslavenskim imenom ispod kojeg se jasno ocrtava srpsko nacionalno biće: „Iz ovoga slijedi istinski zaključak, da ovo narodno jedinstvo vodi k apsorpiranju hrvatstva, jer je srpski element od hrvatskoga jači i nacionalno i politički, kao onaj, te već ima dvije razvijene države.“⁵⁵

List s druge strane ne priklanja mnogo pozornosti muslimanima u Bosni i Hercegovini, barem ne prema problematici hrvatsko-muslimanskih odnosa, već se površno zadržava na ustaljenim frazama muslimana kao „najčistokrvnijih hrvatskih koljenovića“ koji se nalaze u stalnoj opasnosti od srpskih pretenzija bile one ekonomske ili političke prirode.⁵⁶ Pitanja kojih se dotiče jest ono agrarne reforme te državnopravnog statusa Bosne i Hercegovine, a o kojem će ponajviše pisati u začetcima svog lista prije nego što im pažnja otiđe na predstojeće izbore za Carevinsko vijeće. Pisanje će se o agrarnoj reformi ograničiti na vrlo kratke zapise u kojima će se ogledati svojevrsna pažljivost da se ne uvrijedi ili diskreditira muslimanske političke

⁵¹ „Rimska izložba“, *Hrvatska država*, Split, 8. travanj 1911., br. 14., str. 2.

⁵² „Hrvatski umjetnici u srpskom paviljonu“, *Hrvatska država*, Split, 15. travanj 1911., br. 15., str. 2.

⁵³ „Sa Srbima ili Slovincima“ *Hrvatska država*, Šibenik, 12. kolovoz 1911., br. 30., str. 1.

⁵⁴ „Čudna politika“, *Hrvatska država*, Split, 18. veljače 1911., br. 7., str. 1.

⁵⁵ „Misao narodnog jedinstva“ *Hrvatska država*, Split, 18. ožujka 1911., br. 11., str. 1.

⁵⁶ „Agrarno pitanje u Herceg-Bosni i Muslimani“, *Hrvatska država*, Split, 5. studeni 1910., br. 1., str. 3.

snage koje su smatrali sastavnim dijelom hrvatskog nacionalnog pokreta. U isto se vrijeme upozorava da do rješenja agrarnog pitanja treba doći u sporazumu s muslimanima jer bi u suprotnom srpski nacionalni element prevladao na tom području što bi moglo zauvijek oduzeti hrvatski karakter Bosne i Hercegovine. Rješenje za koje se oni na koncu zalažu jest: „Obligatni otkup nek se uzakoni samo za starosjedioce, a za pridošlice fakultativni.“⁵⁷

5.2. Pitanje Bosne i Hercegovine te odnos prema Beču i Pešti

Mnogo veće mjesto u listu zauzima pitanje državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine te opasnosti koju mađarski imperijalizam predstavlja za nju. Pritom tu možemo primijetiti njihov sveukupni odnos prema Mađarima i njihovoj politici koju smatraju ekspanzionističkom i jednom od glavnih prijetnji hrvatskom nacionalnom teritoriju. Ipak, u svojim prognozama tog sukoba ostaju optimistični te uvjereni u mogućnost pobjede Hrvata vlastitim snagama:

„Mjesto da Hrvatska Ugarskoj – Ugarska preko svojih eksponenata zapovijeda Hrvatskoj. A ko je tome kriv? Opet mi! Naš politički položaj još uvijek je tako jak, da bi Hrvati, kad ne bi išli po štipendije, mogli takov unutarnji konflikt proizvesti, koji bi sigurno urodio novom državnom konstelacijom za Hrvatsku više, nego povoljnom. ... Al da! Štipendije su magnet su magnet tolike jakosti, da su kadre privući Hrvate u zagrljaj Mađara...“⁵⁸

Ovo pozivanje na vlastite snage će biti jedna od čestih kritika lista njihovim političkim protivnicima, kod kojih su pokušaje političkog okupljanja što šire fronte saveznika, a što je nerijetko zahtijevalo određene kompromise, smatrali izdajom hrvatske državne misli i nacionalnih interesa te znakom slabosti u političkim odnošajima.

Važno je napomenuti da oni Bosnu i Hercegovinu ne smatraju krajnjim ciljem mađarske ekspanzije već samo prvim korakom prema morskoj obali. Stoga i upozoravaju na mađarske jadranske aspiracije, smatrajući da je njihov konačni cilj na tom polju upravo Dalmacija, koja je između ostalog i nužna za gospodarenje Bosnom i Hercegovinom:

„(...) da se ozbiljno na tom radi, kako bi se Dalmacija pripojila Bosni i Hercegovini. Ujedinjene zemlje imale bi potpasti pod zajednički kondominij Austrije i Ungarije (...) Uzme li se u obzir neizlječiva težnja Madžara za morem s jedne, a zahtjev o razdijeljenju ratne mornarice s druge strane – onda stvar poprima malo izrazitije konture...već odavna poznato; da ovdje svršava put njihove sadašnje visoke politike.“⁵⁹

S druge strane kritika upućena velikoaustrijskim krugovima i centralnima vlastima uopće, često pada u drugi plan što je rezultat kompleksnog političkog odnosa koji će pravaški

⁵⁷ ISTO

⁵⁸ „1848. i 1910.“, *Hrvatska država*, Split, 12. studeni 1910., br. 2., str. 2.

⁵⁹ „Mađarske aspiracije“, *Hrvatska država*, Split, 12. listopad 1910., br. 2., str. 2.

krugovi imati prema Beču i Austriji. Pravaška je politika imala dugu tradiciju antiaustrijskih stajališta, tradiciju koja seže sve do Starčevića koji će u Austriji vidjeti glavnu prepreku ostvarenju hrvatskog nacionalnog programa. Ovaj je negativan stav prema Beču prisutan i u pisanju *Hrvatske države*, ali je sporadičan i često relativiziran, odnosno uvijek se uspoređuje s neprijateljstvom prema Mađarima te služi kao podsjetnik da se pravaški prvaci trebaju osloniti isključivo na svoju snagu i mogućnosti:

„Nas se inače Hrvata stvar ništa ne tiče. Neprijatelji su nam Mađari, neprijatelji Švabe: premoć jednih kao i drugih jednako nam je pogibeljna. Vidi li ko u ovom buduće opačanje Austrije, a oslabljenje Ugarske, pa se tome veseli i otale očekuje koje naše narodno dobro, jalova mu nada – kaošto i onom, koji upire oči u mađarsku snagu. Ni Beč, ni Pešta – nego Bog i hrvatska nam snaga, a kao protuteža srpskoj i srbofilskoj najezdi – oslonom nam budi sa Slovencima zajednica.“⁶⁰

U isto vrijeme list ne spominje ni upozorava na opasnost politike *Drang nach ostena*, odnosno na opasnost njemačkog ekonomskog, političkog i kulturnog prodora na područje jugoistočne Europe. Preko Masarykova senzacionalnog otkrića o krivotvorenju dokumenata u Friedjungovu procesu, list prelazi površno i bez zauzimanja stava, dajući ovoj vijesti tek nekoliko redaka. Odmah ispod te vijesti se nalazi vijest o članku dr. Verdiera, predsjednika dinastične Sveze u Trstu koji je objavio u časopisu *Friestatt*, a u kojem se osvrće na mogućnost trijalističkog ustroja čemu list daje značajno više prostora od prijašnje vijesti. Ovo daje svojevrsnu potvrdu teorije o nastojanjima bečkog dvora da neslužbenim kanalima daje prividna obećanja ili navijesti mogućnost trijalističkog preustroja, a sa svrhom smirivanja potencijalnih protuaustrijskih elemenata. Ovoj su taktici najviše bili podložni pravaški krugovi zbog njihovog vjerovanja u neizbježnost trijalističkog ustroja kao prirodnog političkog razvoja Monarhije te nada da će se to, uz krug oko Franje Ferdinanda, u skoro vrijeme i obistiniti što objašnjava nedostatak protuaustrijskih članaka u listu te izbjegavanje diskusije o hrvatsko-austrijskim odnosima.⁶¹

⁶⁰ „Prjestolonasljednik u Pešti“, *Hrvatska država*, Split, 7. siječanj 1911., br. 1., str. 1.

⁶¹ „Iz političkog svijeta“, *Hrvatska država*, Split 12. listopad 1910., br. 2., str. 3.

6. LIST I NJEGOVA ULOGA U IZBORNOJ 1911.

List će svoje izlaženje započeti u važnom predizbornom vremenu kada će se u Dalmaciji održavati izbori za Carevinsko vijeće i lokalni općinski izbori što će značajno oblikovati izbor sadržaja u samim novinama te oblikovati diskurs i odnos s drugim političkim akterima i snagama. *Hrvatska država*, kao politički aktivne i pristrane novine, će imati važnu ulogu u lokalnoj izbornoj agitaciji, što će vrijediti i za njene urednike kao pojedince što neće kriti od svog čitateljstva.⁶²

6.1. Izbori za Carevinsko vijeće

Nadolazeći su izbori za Carevinsko vijeće bili rezultat disfunkcionalnosti parlamentarnog života austrijskog dijela Monarhije, gdje opstrukcijama njegovog djelovanja neće biti moguće izglasati ni najosnovnije stvari za normalno funkcioniranje države. Takvo će stanje natjerati cara Franju Josipa I. da raspusti vladu premijera Richarda Binertha, tada treću po redu, te raspiše nove izbore.⁶³ Novi će izbori biti predviđeni za 13., 16., i 19. lipnja 1911., dok će eventualni uži izbori biti predviđeni za 21., 24., i 27. lipnja. Na tim će izborima, koji će se pokazati posljednjim izborima prije raspada Monarhije, sudjelovati pet stranaka iz Dalmacije: tri hrvatske (Hrvatska stranka, Stranka prava i Hrvatska pučka napredna stranka), jedna srpska (Srpska stranka) i jedna autonomističko-talijanaška (Autonomaška stranka). Izbori će se pripremati užurbano s obzirom na to da se novi parlament trebao sastati u Beču već u srpnju te godine.

Novi će izvanredni izbori biti najavljeni i na stranicama lista gdje će predstojeću izbornu borbu predstaviti kao priliku da se političkim protivnicima zada odlučan udarac te da se potencijalni uspjeh prenese i na predstojeće općinske izbore, pritom ukazujući na nedostatke njihovih političkih protivnika, optužujući ih za oportunistički, neispunjenje izbornih obećanja, ideološka prevratništva te protukršćansko i protuklerikalno djelovanje. Naposljetku će donijeti i popis pravaških prvaka u Dalmaciji.⁶⁴

Pripreme će za izbore započeti u posljednjim danima travnja kada će sve stranke započeti vlastita kalkuliranja i pregovore u svrhu kreiranja izborne strategije. Od rasprava o

⁶² „Gradske vijesti“, *Hrvatska država*, Šibenik, 28. lipanj 1911., br. 24., str. 3.

⁶³ M. Diklić 2002: 9

⁶⁴ „Borba na cijeloj liniji“, *Hrvatska država*, Split, 8. travanj 1911., br. 14., str. 1.

izboru kandidata i kotara u kojima će nastupiti, pa sve do odnosa prema drugim političkim snagama.

Prvi će se službeni izborni sastanak u pokrajini odviti u Zadru 23. travnja 1911. godine, a na njemu će prisustvovati predstavnici Trumbićeve Hrvatske stranke koji će na sastanku raspravljati o prospektu političke suradnje s drugim političkim snagama. *Hrvatska država* će tako pisati o trima strujama koje su bile prisutne na tom sastanku: Prva koja je zastupala suradnju s pravašima (a kojoj će biti priklonjeni Ivčević, Biankini, Trumbić, Vuković i Madirazza, druga koja je zastupala suradnju s demokratima (Tresić-Pavičić i Machiedo) te manju skupinu pojedinaca koja će zastupati samostalni nastup na izborima. Na sastanku nijedna struja neće odnijeti prevagu te će samo biti potvrđene kandidature Ivčevića, Vukovića, Biankinija i Tresića-Pavičića.⁶⁵ O ovom će događaju izvijestiti i *Narodni list* koji će sastanak opisati kao isključivo informativni predizborni sastanak te će prethodno navedene kandidature navesti samo kao izjašnjavanje tih pojedinaca da bi htjeli kao kandidati nastupiti u dotadašnjim izbornik kotarima, ali naglašavaju da je odluka o konačnim kandidaturama ostavljena za buduće vrijeme. U Narodnom se listu ne spominje ni problematizira stvaranje oporbenih političkih struja glede pitanja stvaranja koalicijskih saveza s drugim političkim strankama kao ni Trumbićeva i Biankinijeva težnja suradnji s pravašima već se navodi samo stvaranje izbornog odbora koji bi trebao stupiti u kontakt sa srpskim i demokratskim političarima zbog nadolazećih izbora. U isto vrijeme ideja suradnje s pravašima nije ni spomenuta.⁶⁶ Je li na tom sastanku bila diskutirana ideja suradnje s pravašima, tko ju je zastupao te koliko je ozbiljno takva opcija bila shvaćena nemoguće je reći koristeći se samo novinskim zapisima. Ipak, određene je pretpostavke i zaključke moguće iznijeti. U samom članku *Hrvatske države* ismijava se ideja međustranačke izborne suradnje te se izražava uvjerenje da će se *Hrvatska stranka* na koncu prikloniti demokratima:

„Na koncu, čemu sve ovo i što se ima dogoditi. Mi tvrdimo: **Oni će zajedno!** Demokratski se je Izrael malo uzvrpoljio rad našeg pisanja. *To nam sami priznaše!* A utvaraški? Dvije su ga stvari na to nagnale. Prva: *tvrgjav prema gorikara* i drugo: lug u oči *nekim našim pristašama*, koji su osobni prijatelji Ivčevića, Vukovića i Biankini-a.“⁶⁷

Nadalje, već u sljedećem broju *Narodni list* donosi tekst Trumbića u kojem će se obratiti političkim strankama u Dalmaciji te se zalagati za međustranačku suradnju na izborima. U isto će vrijeme pozvati Stranku prava da, bez preduvjeta o prekidanju dotadašnjih veza Hrvatske

⁶⁵ „Zbrka u Izraelu“, *Hrvatska država*, Split, 29. travanj 1911., br. 17., str. 2.

⁶⁶ *Narodni list*, Zadar, 26. travanj 1911., br. 33., str. 2.

⁶⁷ „Zbrka u Izraelu“, Split, 29. travanj 1911., br. 17., str. 2.

stranke sa Srbima i demokratima, pristane na suradnju i izborni sporazum te će pritom prirodu i ulogu *Hrvatske stranke* opisati kao: „po svom programu i taktici kao stranka većine i umjerena stranka, zvana je da sve ove razne stranačke grupacije, s kojima ima važnih dodirnih točaka, približava u pitanjima zajedničke naravi, a koja za nas predstavlja jedinu aktuelnu politiku u Beču.“ Također će pozvati na privremeno odustajanje i odlaganje pitanja o ulozi crkve u političkom životu, pitanju državnopravnosti i drugim ideološkim preprekama te pozvati na stvaranje zajedničke politike u Beču u svrhu rješavanja gorućih ekonomskih i upravnih pitanja poput: pitanja sveučilišta, željezničkog spoja itd.⁶⁸ *Hrvatska će država* odgovoriti na Trumbićev poziv, priznajući mu *degeneriranost političkog života*, a njegov će poziv na izborni sporazum otkloniti ističući heterogenost *Hrvatske stranke* i njeno političko krivudanje te ismijavati postojanje navodnih političkih struja s različitim koncepcijama s kim bi stranka ušla u izborni sporazum. Također će negirati primat ekonomskih i upravnih pitanja te istaknuti da bi ulazak u širu koaliciju s demokratima i *Hrvatskom strankom* značio izdaju državnopravne ideje.⁶⁹

Dakle prvotno se pisanje *Hrvatske države* o Trumbićevom zalaganju za suradnju *Hrvatske stranke* s pravašima, naspram demokrata, može odbaciti kao neosnovano. Naime, ovdje se radi o nastavku politike novog kursa koja je predviđala stvaranje što šire političke baze koja bi mogla uspješno djelovati, ne samo na lokalnoj razini, već postati važan politički faktor na razini Monarhije, ali se radilo i o realnoj procjeni političke snage pokrajinskih stranaka u kontekstu šire političke stvarnosti austrijskog dijela Dvojne Monarhije, u kojoj su one svojim brojem i snagom čak i ujedinjene, mogle igrati samo perifernu ulogu te su stoga ovisile o što uspješnijoj suradnji s drugim političkim faktorima.

Pravaški odgovor na sastanak u Zadru neće trebati dugo čekati. U četvrtak će 27. travnja biti održana sjednica vijeća Stranke prava, a prema pisanju *Hrvatske države*, na njemu će biti prisutno oko sto pedeset poslanika. Atmosferu će skupa opisati kao jednu oduševljenja i jednodušnosti, a predstojeću će političku borbu prikazati kao unošenje goruće vatre u najtamnije dijelove Dalmacije. Na sastanku je bila istaknuta i dogovorena kandidatura četiri pravaška kandidata: dr. Krstelj, dr. Drinković, dr. Marinković te dr. Dulibić, dok za ostale kotare još neće biti donesena odluka. Uredništvo *Hrvatske države* će se i dalje pogrešno odnositi prema izjavama zastupnika *Hrvatske stranke* smatrajući predložene kandidature službenima pa u

⁶⁸ „Iskrena rieč pred izbore“, *Narodni list*, Zadar, 29. travanj 1911., br. 34., str. 1.

⁶⁹ „Dr. Trumbić i sadanji politički položaj“, *Hrvatska država*, Split, 6. svibanj 1911., br. 18., str. 1.

novinama neće donijeti informaciju o kotarima u kojima će pojedini zastupnici biti istaknuti već će ih suprotstaviti opozicijskim političarima:

(...) stranka je prava iznijela iz svoje sredine dvije najjače energije – dva čovjeka rada: Protiv Ivčevića – D.ra. Krstelja. Protiv Vukovića – D.ra Drinkovića. Protiv štipendije D.ra Tresića nasuprot je stavljeno poštenje D.ra Marinkovića, dok D.r Dulibić – zgodno vele Šibenčani – raspustom saboranije prestao biti njihovom zastupnikom.⁷⁰

Iz ovih informacija možemo zaključiti o kojim se izborni kotarima radi. Krstelj će biti istaknut u trogirsko-drniškom kotaru, dr. Drinković u neretvanskom kotaru, dr. Marinković u otočnom kotaru te naposljetku dr. Dulibić u šibenskom kotaru.

Pravaško odbijanje izbornog sporazuma neće ostati bez odgovora Hrvatske stranke, koja će u Splitu 8. svibnja pod predsjedanjem predsjednika stranke Nikole Dubokovića održati sastanak upravnog odbora stranke. Na sastanku će se pokazati uspješnom odluka o uspostavi kontakata sa srpskim saborskim klubom i demokratima. S predstavnicima Srpske stranke će biti postignut potpuni izborni dogovor kojim će biti zajamčeno da će u hrvatskim kotarima pripadnici Srpske stranke glasovati za kandidate Hrvatske stranke dok će Hrvatska stranka u većinski srpskim kotarima poduprijeti srpske kandidate. Na sastanku će biti prisutni Smodlaka i Tartaglia kao predstavnici Hrvatske pučke napredne stranke koji će dati prijedlog izbornog sporazuma koji će na koncu upravni odbor prihvatiti.⁷¹ Prema izbornom sporazumu *Hrvatska stranka* će iz svojih redova kandidirati Vicku Ivčevića u trogirsko-drniškom kotaru, Antu Tresića Pavičića u kotaru otoka i Jurja Biankinija u Dubrovniku. Hrvatska pučka napredna stranka će kao svog kandidata u Splitu istaknuti Smodlaku. U Sinju i Šibeniku će biti sporazumno istaknuti zajednički kandidati Uroš Masovčić i Niko Duboković. Za Zadar i Neretvu će biti predviđeni istomišljenici što će značiti otklanjanje kandidature Josipa Tončića i Antuna Vukovića. Naposljetku će u Zadru biti istaknut Hubert Borelli Vranski, dok će u neretvanskom kraju biti istaknut Melko Čingrija.⁷²

Jedan će od posljedica ovog sporazuma biti i Trumbićevo izbacivanje lista *Hrvatske države* iz tiskare što će njihovi urednici oštro osuditi, a pogotovo će kritizirati činjenicu da im Trumbić neće dopustiti da im prije izbacivanja dopusti objaviti još jedan broj, kako bi imali vremena pronaći alternativnu tiskaru što će utjecati na objavljivanje tog broja, koji će umjesto

⁷⁰ „Sjednica uprave i vijeća – proglašenje kandidata“ *Hrvatska država*, Split, 29. travanj 1911., br. 17., str. 1.

⁷¹ *Narodni list*, Zadar, 9. svibanj 1911., br. 37., str. 1.

⁷² D. Jakovčević 2021: 53.-54.

subote 13. svibnja izaći u četvrtak 18. List će novo utočište pronaći u Šibeniku u tiskari dr. Krstelja, ali će njegovo uredništvo i uprava ostati u Splitu.⁷³

Pravaška reakcija na izborni sporazum otkriva da on za njeno vodstvo nije došao kao iznenađenje, već kao jedna dugo pripremana neizbježnost. Zanimljiva je pritom njihova analiza uzroka tog sporazuma. U svojoj analizi dalmatinske političke stvarnosti, urednici *Hrvatske države* pravu ideološku borbu ne vide između svojih redova i redova Hrvatske stranke, već između pravaša i demokrata. Za njih Hrvatska stranka nema budućnost, a sam je izborni sporazum rezultat njihove slabosti, odnosno manjka njihovog prisustva među mladim izbornim tijelom i političarima. Za njih je ovaj sporazum pokušaj Hrvatske stranke da demokratski pomladak vežu uz svoju stranku i na taj način pomlade vlastite redove. Stupom tog sporazuma smatraju mlađe liberalne pravaške krugove Hrvatske stranke te sam sporazum karakteriziraju kao pobjedu liberalnih mladih struja nad starim konzervativcima. Potvrdu svog viđenja pronalaze i u pisanju demokratskog glasila *Slobode* u čijem 32. br. iz 22. travnja 1911. citiraju dio teksta iz članka pod naslovom *Kako danas stojimo: „S klerikalizmom izgleda, da se (Utvara) raskrstila, počela je pomalo i da se demokratizuje; mladji elementi u njoj dijele mnoge naše nazore.“*⁷⁴

Cijeli će izborni proces u tadašnjim publikacijama dobiti jedan jasan ideološki pečat, označen nacionalnim i vjerskim bojama. Za pravaše, izbori će biti sukob između hrvatskog državnog prava, hrvatskog identiteta te kršćanskog katoličkog duha koji su smatrali sastavnim dijelom hrvatskog nacionalnog bića. Njegovim temeljem i izvorom koji stoji u čvrstoj suprotnosti naspram bezbožnom jugoslavenstvu „utvaraško-demokratske fuzije“. Za Hrvatsku stranku i demokrate ovi će izbori biti borba naprednih liberalnih ideja protiv snažnog klerikalizma Prodanovih pravaša koji su smatrali uvezenim iz Slovenije i podupiranim od Beča kako bi se slomile snage hrvatske opozicije te tako hrvatske zemlje čvršće vezali za dinastiju i Beč.

Izbori će se provesti u lipnju te će donijeti svojevrsni šok vodstvu Hrvatske stranke i demokrata. Smodlaka će u Splitu odnijeti premoćnu pobjedu već u prvom krugu, dok će Ante Tresić Pavičić, Melko Čingrija i Juraj Biankini također bez većih problema pobijediti u svojim kotarima. Usprkos ovome, pravaši će odnijeti velike pobjede. Ante Dulibić će pobijediti u šibenskom kotaru Niku Dubokovića, predsjednika Hrvatske stranke, Ante Sesardić će odnijeti

⁷³ „Zašto prelazimo u Šibenik“, *Hrvatska država*, Šibenik, 18. svibanj 1911., br. 19., str. 1.

⁷⁴ „Iza sporazuma“, *Hrvatska država*, Šibenik, 18. svibanj 1911., br. 19., str. 1.

pobjedu u Sinju, a Josip Virgil Perić će pravašima osvojiti i Imotski. U Zadru će kandidat Hrvatske stranke biti čak na trećem mjestu, iza don Ive Prodana i autonomaškog kandidata što će don Ivi Prodanu, s obzirom na to da će talijanaši apstinirati u drugom krugu, osigurati pobjedu. Čak će i pobjeda Ivčevića nad Krsteljom u trogirsko-drniškom kotaru trebati pričekati drugi krug izbora što će vodstvo Hrvatske stranke pratiti s velikim iščekivanjem.⁷⁵

Tablica 1.

Konačna podjela mandata po strankama:

Političke stranke	Broj osvojenih mandata
Hrvatska stranka	4
Stranka prava	4
Srpska stranka	2
Hrvatska pučka napredna stranka	1
Autonomaška stranka	0

S obzirom na ove rezultate ne bi nas trebali čuditi trijumfalni tekstovi *Hrvatske države* koja će proglasiti izbornu i moralnu pobjedu pravaškog pokreta.

„(...) progovorio je pošteni naš seljak, progovorilo je kršćansko i hrvatsko srce našeg primorca i zagorca, odolivši svim paklenim sredstvima udruženih protivnika vjere i doma, pokazavši im jednom za uvijek, da je narod u Dalmaciji pravaški i kršćanski... već ovom prigodom naglasujemo jedno; od jednog mandata iz god. 1907. poskočili smo na četiri. Pobjeda je dakle naša.“⁷⁶

Dokazujući veličinu pravaškog uspjeha, Prodan će iznijeti podatak da je od 144 430 upisanih birača u Dalmaciji, na izbore izašlo oko 80 tisuća ili 55,39%, a od tog broja 28 366 ili 35,46% će svoj glas dati Stranci prava.⁷⁷

Ovi će izbori u velikoj mjeri pokazati temeljne slabosti Hrvatske stranke, koje će se samo povećati izmjenom izbornog zakona, odnosno davanjem općeg prava glasa u izborima za Carevinsko vijeće. Hrvatska stranka, sa svojom politikom novog kursa, neće biti u stanju ponuditi ništa novo hrvatskom izbornom tijelu koje će biti razočarano njenim prethodnim neuspjesima, stoga će se u sve većem broju priklanjati pravašima i demokratima. S druge strane demokrati su već godinama, provodeći Masarykovu politiku *sitnog rada*, stvorili značajni doticaj i veze s pukom, dok će kod pravaša veliku ulogu u njihovom izbornom uspjehu odigrati

⁷⁵ D. Jakovčević 2021: 54.-55.

⁷⁶ „Dalmacija osvijetlala sebi lice“, *Hrvatska država*, Šibenik, 8. srpanj 1911., br. 25., str. 1.-2.

⁷⁷ M. Diklić 2002: 13.

njihova veza i podrška svećenstva, ponajviše nižeg svećenstva koje je odlično razumjelo puk i njegove brige i koje je u svakodnevnom životu dalmatinskog društva često imalo središnju ulogu. U isto će vrijeme pravaši, poučeni od njihovih slovenskih saveznika iz Slovenske ljudske stranke, naučiti osnove privrednog i socijalnog rada s pukom te će preko svojih organizacija stvoriti značajne veze s biračkim tijelom.⁷⁸

Izbornom pobjedom neće doći do smanjivanja političke uzavrelosti niti prestanka intenzivnog političkog agitiranja. Što ni ne treba čuditi uzme li se u obzir blizina nadolazećih općinskih izbora koji su se trebali održati u rujnu, a na kojem će Stranka prava također polučiti dobre izborne rezultate. Od 88 općina u Dalmaciji, Stranka prava će osvojiti 27, Hrvatska stranka i Hrvatska pučka napredna stranka su zajedno osvojile 49, Srpska stranka 11 i Autonomaška stranka 1.⁷⁹ *Hrvatska država*, usprkos tome što je bila dijelom agitacijskog aparata, neće doživjeti ove izbore jer će njen posljednji broj izaći 12. kolovoza.

Nedugo nakon gašenja lista će se održati i naknadni izbori za splitskog predstavnika u Dalmatinskom saboru, a koji će se dogoditi zbog iznenadne smrti Vicka Mihaljevića, o čemu će izvijestiti i *Hrvatska država*.⁸⁰ Na izborima će pobjedu odnijeti Smodlaka koji će u prvom krugu odnijeti 469, dok će pravaški kandidat Frane Bradić dobiti tek 38 glasova, manje od kandidata Hrvatske stranke i autonomaša.⁸¹

Iz svega navedenog možemo zaključiti da je pisanje *Hrvatske države*, u njenom pokušaju da izmijeni stranačke odanosti na području Splita, ostalo neuspješno. U Gradu Splitu i splitskom kotaru, pravaši neće uspjeti polučiti ikakve značajne uspjehe, a s obzirom na dopise njenih čitatelja možemo zaključiti da je njeno čitateljstvo bilo uglavnom koncentrirano u mjestima splitskog zaleđa, a ne na području samog Splita.

6.2. Izborna agitacija i politička kultura. S posebnim osvrtom na dvije „utvaraške skupštine u Drašnicama i Živogošću“.

Čitajući i proučavajući različite izborne procese koji su se odvijali tijekom povijesti, lako je zadržati se isključivo na opisivanju stranačkih snaga i njihovih međusobnih odnosa, ponajviše njihovih ideoloških razlika ili sličnosti te na koncu iznijeti izborne rezultate i objasniti implikacije koje će ti rezultati imati na razvoj političkog života. Istovremeno se često

⁷⁸ D. Jakovčević 2021: 55.

⁷⁹ M. Diklić 1998b: 416.

⁸⁰ „Dr. Vicko Mihaljević“, *Hrvatska država*, Šibenik, 8. srpanj 1911., br. 25., str. 1.

⁸¹ D. Jakovčević 2021: 55.

zanemaruje sam izborni proces, odnosno pojave političke agitacije i općenite političke kulture i ozračja u kojima se ti izbori odvijaju.

Raskršće na kojem će se naći hrvatska intelektualna elita u predratnim godinama, znatno će utjecati na karakter političkog diskursa. Pitanje ustrajanja na hrvatskoj individualnosti i državnosti ili primanja zajedničke jugoslavenske ideje, značajno će polarizirati društvo. Tome treba nadodati i ideološka pitanja koja će se najbolje ogledati u suprotnostima između pravaških i demokratskih krugova. Na koncu se ne smije zaboraviti ni opća radikalizacija političkog života koja će uslijediti zbog sve većih frustracija prouzrokovanih stalnim kršenjima ustavnih i nagodbenih postavki političkog života, poput željezničke pragmatike u Banskoj Hrvatskoj koja je zadirala u samu srž hrvatsko-ugarske nagodbe i kršila i skromnu autonomiju koju je Banska Hrvatska do tada uživala, dok će u Dalmaciji to biti rezultat nezadovoljstva ekonomskim razvojem pokrajine i diskreditacijom centralne vlasti uslijed brojnih afera.

Iako se ovdje ne radi o kulminaciji tih vrenja i suprotnosti, koja će svoj vrhunac doživjeti uvođenjem komesarijata u Banskoj Hrvatskoj 1912. te sve većim približavanjem omladinskih skupina koje su postajale sve sklonije radikalnim sredstvima poput političkih atentata, ipak možemo vidjeti svojevrzne začetke i razvoj tih osjećaja koji će se ogledati u sve napetijoj atmosferi i diskursu.

Sve će se to ogledati u sve češćim fizičkim obračunima pojedinaca te zaoštavanjem političke retorike. Dobar primjer političkog ozračja možemo pronaći u prilogima u *Hrvatskoj državi*, a u kojima opisuju dvije skupštine koje će organizirati njihovi politički protivnici. Prilozi se nazivaju: „Utvaraška skupština u Drašnicam – velike priprave i slab odaziv“⁸² te „Drugi poraz utvaraško-demokratske stranke u Primorju ili šarenjačka skupština u Živogošću“.⁸³ U prilogima se opisuju dvije skupštine političke prirode, a koje će se održati 9. travnja u Drašnicama i 17. svibnja u Živogošću, malim naseljima makarskog primorja.⁸⁴ Skupštine će se, prema pisanju *Hrvatske države*, odvijati na inicijativu lokalnih političara HS-a i demokrata, a veliku će potporu u tome imati od lokalnih učitelja koji su imali simpatije prema demokratima. Kao glavno lice koje stoji iza ovih skupština, *Hrvatska država* će optužiti Vukovića.⁸⁵ Zanimljivo je što će se ove skupštine odvijati u vremenu prije postizanja izbornog

⁸² „Utvaraška skupština u Drašnicam“, *Hrvatska država*, Split, 15. travanj 1911., br. 15., str. 5.-6.

⁸³ „Drugi poraz utvaraško-demokratske stranke u Primorju ili šarenjačka skupština u Živogošću“, *Hrvatska država*, Split, 22. travanj 1911., br. 16., str. 5.-6.

⁸⁴ Dio se opisa skupštine u Živogošću može pročitati u prilogu na kraju rada.

⁸⁵ „Drugi poraz utvaraško-demokratske stranke u Primorju ili šarenjačka skupština u Živogošću“, *Hrvatska država*, Split, 22. travanj 1911., br. 16., str. 5.-6.

sporazuma između Trumbićeve Hrvatske stranke i Smodlakinih demokrata, u vrijeme kada će, barem načelno, još uvijek biti na snazi Trumbićev poziv da sve stranke pokrajine postignu zajednički izborni sporazum. List će o ovim događajima detaljno i naširoko izvijestiti u svojim priložima, iz kojih se mogu iščitati brojna agitacijska i organizacijska sredstva kojima su se htjeli osigurati uspjesi ovih skupština, ipak pravaška će reakcija biti značajna i uspjeh će u svom naumu da omete ove skupštine i prikaže vlastitu lokalnu političku snagu i prisutnost. Mnogo važnija je prisutnost nasilja koje će eruptirati usred žestokog političkog obračuna što će se dogoditi na skupštini u Živogošću.

„Kad su šarenjaci uvidjeli, da pravaši ne odstupaju od ovog prava... tad kao na zadani znak stadoše bacati čaše i kamenje proti golorukim pravašima. Jedna čaša udari Matu Klarića, jedna staklenka don Marka Ivaniševića, a jedan zamahnuo da udari župnika Leticu; dok iz kuće Antunovića zasuje kamenjem i pogodiše razne naše pristaše... Uz takovo stanje stvari, kotarski poglavar naredi oružništvu da se narod razidje... Pravaši su mirno kućama polazili, kad na granici Živogoždja i Igrana, sakriveni razbojnici sasue kamenjem.“⁸⁶

Izbori će donijeti i val neizravnog nasilja poput uništavanja imovine. Tako će *Hrvatska država* izvijestiti o događaju kada će nepoznati počinitelji tijekom noći poharati zemlju lokalnih pravaških pristaša u Kaštel Sućurcu. Također će izvijestiti i o trovanju bunara rastopljenom galicom. Političke će motive za to vidjeti u činjenici da će plodovi biti uništeni i ostavljeni na tlu dok će susjedna zemlja pristaša lokalnog načelnika ostati netaknutom.⁸⁷ Slično će se opet dogoditi u Kaštel Sućurcu gdje će tijekom noći pravaškim pristašama biti posječena trsa vinove loze.⁸⁸ Ovi događaji dobivaju sasvim drugu dimenziju uzmemo li u obzir agrarni karakter dalmatinske ekonomije te značaj koji je poljoprivredna proizvodnja imala u svakodnevnom životu prosječnog stanovnika i njegovoj egzistenciji.

Ipak, nasilje neće biti jedini način na koji će se utjecati na izbore. Tako će *Hrvatska država* prijaviti brojne pokušaje kupovine glasova, bilo različitim obećanjima ili ucjenjivanjima. Tako će pisati o hrvatskim radnicima iz tvornice Bettizza koji će se tužiti da ih njihovi pretpostavljeni ucjenjuju otkazima ako ne budu glasali za talijanaškog kandidata.⁸⁹ Također će optužiti predstavnike HS-a i demokrata u šibenskom kotaru, da su pokušavali kupiti glasove lokalnih seljaka: „Na naš pravaški Šibenik utvaraško-demokratske perjanice sasue sve svoje otrovne strijele. Na hiljade i hiljade prosue novca kao žala da kupuju poštene seljačke

⁸⁶ ISTO

⁸⁷ „Vandalizam načelnikovih pristaša u Kaštel-Sućurcu“, *Hrvatska država*, Šibenik, 28. lipanj 1911., br. 24., str. 2.

⁸⁸ „Vandalsko-demokratska zlodjela se ponavljaju. Afrikanski zulum caruje u K. Sućurcu“, *Hrvatska država*, Šibenik, 15. srpanj 1911., br. 26., str. 2.

⁸⁹ „Gradske vijesti“, *Hrvatska država*, Šibenik, 10. lipanj 1911., br. 22., str. 3.

glasove. U tome i uspješe. U samom Šibeniku, Vrpolje, Konjevratim, Dubravi, Skradinu, Zlarinu, Tijesnom, Vodicama itd. rasipu petače i desetače za svaki pojedini glas.⁹⁰

U ovim primjerima možemo uvidjeti, da su na tadašnje izborne procese, osim pukih ideoloških čimbenika, značajno mogli utjecati brojni načini agitacije koji bi se iz današnje perspektive smatrali skandaloznima što nam daje uvid na utjecaj ekonomskih silnica na izborne procese na lokalnoj razini te razini lokalne i svakodnevne političke kulture. U isto vrijeme u primjerima eskalacije nasilja možemo vidjeti začetke procesa radikalizacije i polarizacije političke scene koja će se odvijati u tom razdoblju.

⁹⁰ „Sa izbornog poprišta“, *Hrvatska država*, Šibenik, 8. srpanj 1911., br. 25., str. 2.

7. PRAVAŠKO-SLOVENSKI DODIRI I FORMIRANJE ZAJEDNIČKOG TRIJALISTIČKOG KRUGA

7.1. Začeci hrvatsko-slovenskog trijalističkog kruga

Stranice *Hrvatske države* donose bogat kronološki uvid u kulminaciju procesa približavanja dalmatinskih pravaša i slovenskih klerikalno-trijalističkih krugova okupljenih oko osobe Ivana Šusteršića koji će u godinama prije Prvog svjetskog rata postati najveće lice slovenske i hrvatske pravaške oporbene politike. Njegova će Sveslovenska pučka stranka (Vseslovenska ljudska stranka), kojoj je bio predsjednik, tada biti nedvojbeno najsnažnija južnoslavenska politička grupacija u Cislajtaniji, a od 1909. objedinjavat će sve slovenske stranke političkog katolicizma: Slovensku pučku stranku u Kranjskoj, Slovenski seljački savez u Štajerskoj, Slovensku pučku stranku u Goričkoj, Katoličko-gospodarsko i političko društvo u Koruškoj te manju skupinu tršćanskih katoličkih narodnjaka.⁹¹

Političko će približavanje biti nastavak prirodnih veza slovenskih i hrvatskih političara Cislajtanijske koji će u izbornom sustavu postnagodbene Monarhije slati svoje izabrane zastupnike u Carevinsko vijeće u Beču. Taj će sustav poticati približavanje slovenskih i hrvatskih političara u svrhu učinkovitijeg djelovanja u parlamentarnom životu Monarhije kako bi ostvarili vlastite i zajedničke narodne interese. Uzorom suradnje će se pokazati relativan sklad hrvatskih i slovenskih političkih snaga u Istri gdje će pravaška ideologija biti umjerenije prirode, bez unutarnjih trzavica i s primjesama narodnjačkog karaktera što je rezultat dominacije talijanskog izbornog tijela u lokalnoj politici. Dokaz tome su intenzivne korespondencije između Matka Laginje i Vjekoslava Spinčića sa slovenskim političarima, uključujući i Šusteršića.⁹² Zajednički će rad i suradnja u parlamentarnom životu Monarhije utjecati i na usklađivanje i približavanje njihovih političkih programa u svrhu lakše i usklađenije političke suradnje kojoj tako na putu ne bi stajala neka manja ideološka ili praktična razilaženja.

Jedan će od glavnih ideoloških stupova suradnje između slovenskih klerikalca i dalmatinskih pravaša biti koncept trijalizma i političkog Hrvatstva kao jedno od rješenja južnoslavenskog pitanja u Monarhiji te učinkoviti mehanizam obrane od raznih imperijalističkih programa, poput velikoaustrijskog, talijanskog i srpskog. Važno će ideološko oružje biti i *Pragmatička sankcija* iz 1712., a kojom će, kako su tvrdili, biti potvrđena i

⁹¹ A. Rahten 2009: 323.

⁹² S. Matković 2009: 92.

zajamčena nerazdjeljivost slovenskih i hrvatskih zemalja te njihova posebnost naspram Ugarskoj.⁹³ Ne smijemo zaboraviti ni na pravaški program iz 1894. kojim će se postaviti temelji hrvatsko-slovenskoj suradnji. To će političko približavanje uglavnom biti usmjereno na Stranku prava i kršćansko-socijalne skupine što će biti značajno otežano nakon 1895. i raskola Stranke prava u svim zemljama u kojima je djelovala.⁹⁴

Prvi će Šusteršićevi kontakti s dalmatinskim političarima početi još 90-ih godina 19. st. kada će biti izabran kao jedan od zastupnika u Carevinskom vijeću, a već će 1897., nakon izbora za Carevinsko vijeće, uz dr. Gaju Bulata i Rusina Aleksandra Barwinskog, biti na čelu „Slavenskog kršćanskog narodnog saveza“ koji će okupiti sve slovenske i hrvatske zastupnike u Carevinskom vijeću i koji će biti sastavljen od šesnaest Slovenaca, jedanaest Hrvata, sedam Rusina i dva moravska Čeha.⁹⁵

Velik će napredak u razvijanju hrvatsko-slovenske sloge biti skupština domovinaša na Trsatu na kojoj će slovenski katolički narodnjaci 12. listopada 1898. prihvatiti hrvatsko državno pravo kao temelj državnopravnog sjedinjenja Južnih Slavena Habsburške Monarhije i time najaviti početak aktivne slovenske političke akcije u smjeru hrvatsko-slovenskog približavanja što će se na koncu pretvoriti u proces okupljanja trijalističkih snaga u južnoslavenskim dijelovima Monarhije.⁹⁶

Suradnja će se nastaviti i nakon izbora 1900., kada će se raditi na formaciji zajedničkog južnoslavenskog kluba, ali će to biti spriječeno Šusteršićevim nastojanjima da izolira slovenske liberalne što će na koncu uvjetovati nastanak dva kluba: Šusteršićevog *Slavenskog centra* (kojem će pristupiti četiri Rusina, šest Poljaka i dva Čeha te će zajedno sa slovenskim političarima imati dvadeset jednog člana. S druge će strane doći do osnivanja Hrvatsko-slovenskog kluba koji će uključiti slovenske liberalne i hrvatske te koji će s Vickom Ivčevićem na čelu brojiti šesnaest članova.⁹⁷ Ovim će se izjaloviti Šusteršićeva nastojanja da okupi južnoslavenske političke snage, ali će mu spas doći u pogoršanju odnosa između slovenskih liberalaca i hrvatskih političara zbog izrazite antiklerikalne politike liberalaca koja će se očitovati u pisanjima časopisa *Slovenski narod* što će na koncu 1901. dovesti do njihovog izlaska iz Hrvatsko-slovenskog kluba. To će omogućiti Šusteršiću da se 1902. prebrodi raskol i da dođe do spajanja dvaju klubova u jedan. Novoosnovani će *Slavenski savez* imati 28 članova,

⁹³ Isto: 95.

⁹⁴ Isto: 88.

⁹⁵ A. Rahten 2009: 325.

⁹⁶ Isto: 326.

⁹⁷ Isto: 327.

a za predsjednike će biti izabrani Šusteršić i Ivčević.⁹⁸ Prijelomnicom će se ovih procesa pokazati 1903. godina kada će doći do razdvajanja i suprotstavljanja dvaju različitih političkih koncepcija zajedničke južnoslavenske politike.

Izvan Trumbićeve će koncepcije politike novoga kursa, koja će se tada postaviti dominantom političkom koncepcijom, ostati Šusteršićev slovenski krug koji će pokušati okupiti trijalističke snage koje će rješenje južnoslavenskog pitanja tražiti u hrvatsko-slovenskoj slozi i okviru Monarhije, a njihova će politika biti znatno pomirljivija prema Beču i dinastiji. Šusteršić će trijalističko rješenje smatrati dugotrajno neizbježnim stanjem u Monarhiji pa će stoga htjeti osigurati da slovenske zemlje, u slučaju ostvarivanja trijalističkih težnji Hrvata, ne ostanu izvan tog rješenja jer bi u suprotnom, uz Čehe, ostali izloženi snažnom utjecaju njemačkog elementa i samim time germanizaciji svog nacionalnog bića. Stoga će i slovenski trijalizam postati znatno izravniji i glasniji, a 11. veljače 1905. će člankom vodećeg slovenskog kršćansko-socijalnog ideologa dr. Janeza Evangelista Kreka u časopisu *Slovenec* dobiti i svoju pisanu slovensku varijantu koja je predviđala sjedinjavanje Bosne i Hercegovine, Trojedne Kraljevine, Vojvodine i slovenskih zemalja u jedno državopravo tijelo sa središtem u Zagrebu, a svoju će varijantu predstaviti kao nužnost za rješavanje južnoslavenskog pitanja i opstanak Monarhije kao velike sile na Balkanu.⁹⁹

Nakon izborne reforme i novih izbora za Carevinsko vijeće 1907. neće doći do obavljanja zajedničkog južnoslavenskog kruga. Zastupnici će Slovenske pučke stranke osnovati Slovenski klub dok će slovenski liberali, hrvatski zastupnici iz Istre i Dalmacije te oba srpska zastupnika osnovati Savez južnih Slavena.¹⁰⁰

Novi će polet trijalističkoj opciji dati aneksijska kriza 1908. koja će povećati udio slavenskog stanovništva u Monarhiji te rasplamsati nade u političko okupljanje hrvatskih zemalja te rješenje južnoslavenskog pitanja. U isto će vrijeme porasti i Šusteršićeva popularnost među pravaškim političarima koji će cijeniti njegovo zalaganje za aneksiju te inzistiranje na pripadnost Bosne i Hercegovine Hrvatskoj na osnovu hrvatskog državnog prava. Novo se zanimanje za trijalističku opciju može pripisati i porastu utjecaja velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda koji će u promicanju te koncepcije vidjeti prijetnju mađarskoj prevlasti i mogućnost zabijanja klina u srpsko-hrvatske odnose.

⁹⁸ Isto: 328.

⁹⁹ Isto: 328.

¹⁰⁰ Isto: 331.

7.2. Razdoblje kulminacije trijalističke opcije

Politika će novog kursa, nakon prvotnih uspjeha te ostvarenja hrvatsko-srpske sloge, izgubiti momentum te se pokazati neuspješnom da okupi široku protuaustrijsku frontu na domaćem ili vanjskom planu. Prvi će poraz, iako relativno slab, doći nedugo nakon *riječke rezolucije* kada, zbog neprihvatljivih talijanskih uvjeta, neće biti u mogućnosti da pridobije Talijane u Dalmaciji. Novi će udarac doći u Dalmaciji objavljivanjem programa komisije austrijske vlade za ekonomsko podizanje Dalmacije. Taj će program predviđati ekonomske reforme za Dalmaciju uz uvjet prihvaćanja politike prikladnije Beču i njegovim potrebama. Iako će program biti ograničene naravi, obuhvaćati gotovo isključivo poljoprivredni sektor te se neće dotaknuti ni jednog ključnog pitanja ekonomskog razvoja pokrajine, kratkoročno će ipak uspjeti ojačati umjerenije lokalne političke snage što će dodatno oslabiti politiku *Hrvatske stranke*. Ipak najvećim će se udarcem pokazati raspad suradnje s Mađarima koji će se dogoditi smirivanjem krize dualizma te uspješnim austrijskim političkim manevriranjem kojim će uspjeti slomiti hrvatsko-mađarsku suradnju. To će postići uz pomoć *željezničke pragmatike* koja će ići za tim da ozakoni upotrebu mađarskog jezika na hrvatskim željeznicama što je bilo suprotno odredbama hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. Time će biti narušena i ograničena autonomija Hrvatske u okviru Ugarske što će označiti propast politike novog kursa da, u suradnji s Mađarima, tu autonomiju proširi.¹⁰¹

Velikim će se političkim problemom u Dalmaciji pokazati i heterogenost *Hrvatske stranke* koja neće biti u stanju voditi koherentnu zajedničku politiku, niti će svi njeni pripadnici staviti svoje potpise na riječku rezoluciju. Ovakav će razvoj događaja politički krug oko Trumbića prisiliti u obrambeni i pasivni položaj, a takvo će stanje iskoristiti trijalistički krugovi, sada dodatno ohrabreni aneksijom Bosne i Hercegovine.

Značajnim će se pokazati oporba Šusteršićevog *slovenskog kluba* prema novoj vladi Richarda baruna Bienertsa, a koja će se uskoro pretvoriti u opstrukciju parlamenta što će izazvati posebno negodovanje kod slovenskih pripadnika Saveza južnih Slavena.¹⁰² Povod će ovim događajima biti istupi mađarskih političara koji će pozivati na priključenje Bosne i Hercegovine Ugarskoj, na što će samo Šusteršić reagirati te, ne samo potvrditi pripadnost Bosne i Hercegovine Trojednoj kraljevini, već i pozvati na opoziv ministra Buriana, što slovenski liberali u konačnici neće podržati.¹⁰³ Ovakva se politika neće svidjeti pravaškim prvacima te će

¹⁰¹ M. Gross 1970: 18.-19.

¹⁰² A. Rahten 2009: 334.

¹⁰³ „Zar ćemo preko ovoga mukom preći?“ *Hrvatska država*, Split, 26. studeni 1910., br. 4., str. 1.

njihovi zastupnici Prodan, Ivanišević, Dulibić i Perić napustiti klub Saveza južnih Slavena te se priključiti Šusteršićevom Slovenskom klubu. Postupak će pravaških zastupnika naići na veliko iznenađenje i nevjericu kod njihovih dojučerašnjih kolega i u njima sklonim glasilima, stoga će odgovore pronaći u klerikalnim simpatijama pravaških predstavnika o čemu će pisati i *Crvena Hrvatska*.¹⁰⁴ U *Hrvatskoj državi* s druge strane neće pisati ni o kakvim parlamentarnim računicama ili klerikalnim osjećajima, već će pisati kako se ovdje radi o još jednom koraku prema hrvatsko-slovenskoj uzajamnosti i ostvarenju hrvatskog državnog prava, a kao povod istupanju će navesti Plojevo glasovanje za ministra Buriana te nastojanja slovenskih liberala da u svojoj politici obrane bosansko srpstvo.¹⁰⁵

Razloge i povode ovom događaju teško je točno rekonstruirati iz novinskih članaka, ali ostaje činjenica da će u parlamentarnom okruženju ovaj događaj značajno ojačati Šusteršićevu poziciju jer će njime Slovenski klub sada brojati čak dvadeset i dva člana dok će Sveza imati samo trinaest. To će Slovenski klub postaviti kao najveći južnoslavenski klub u Carevinskom vijeću što bi se moglo pokazati značajnim u slučaju otvaranja južnoslavenskog pitanja u Monarhiji te samim time pomoći osiguravanju trijalističkog rješenja na osnovi hrvatskog državnog prava. Ovoga će biti svjesna i opozicija pa će tako *Narodni list* pisati:

„U jednu rječ, izstup četvorice naših zastupnika pričinja se na prvi mah sasvim enigmatičan. Nu ipak ima nešto što ga razvjetljuje a to je brzina, kojoj je dr. Šusteršić dao razglasiti, da sada njegov klub broji 22 člana, a Sveza samo 13, da je dakle onaj prvi brojniji i po tome više vriedi kao predstavnik južnih Slavena u parlamentu.“¹⁰⁶

Novopronađeno i osnaženo oduševljenje Šusteršićevom pojavom i politikom jasno je vidljivo na stranicama tadašnjih pravaških glasila, pa tako i onih *Hrvatske države* koji će iz broja u broj izvještavati o njegovim političkim okršajima, razgovarati i propagirati njegova politička stajališta. Oduševljeno podsjećati na njegovo prihvaćanje hrvatskog prava te mu slati potpisane izjave podrške. Jedno od takvih pisama će poslati i jedan od tadašnjih urednika I. Jelavić, a na čije će pismo Šusteršić i odgovoriti i koje će biti objavljeno u *Hrvatskoj državi*:

„Preko g. Jelavića primio sam 5 jako laskavih izjava iz Spljeta i okolice, pa sinjskog kotara. Molim Vas, da izvolite isporučiti svoj dotičnoj gospodi moju najsrdačniju zahvalu za izkazanu mi čast. Nada sve se radujem pojavi iskrene solidarnosti, koja se je pokazala u zadnje vrijeme med bratskim narodom hrvatskim i nama Slovencima u radu i boju za iste uzvišene ideale. U toj pojavi vidim jamstvo za sigurnu budućnost.

Živjeli Hrvati!

Živjela Stranka prava!

¹⁰⁴ „Svemu smo dakako mi krivi“ *Crvena Hrvatska*, Dubrovnik, 3. prosinac 1910., br. 97., str. 1.

¹⁰⁵ „Hrvati i Slovenci“, *Hrvatska država*, Split, 3. prosinac 1910., br. 5., str. 1.

¹⁰⁶ „Gdje su“, *Narodni list*, Zadar, 3. prosinac 1910., br. 97., str. 1.

Ljubljana 24./XII. 1910.

Vama odani
Dr. Ivan Šušteršić¹⁰⁷

U isto će vrijeme do velikih promjena doći na bosanskohercegovačkoj političkoj sceni gdje će tada djelovati dvije hrvatske stranke Hrvatska narodna zajednica (HNZ) i Hrvatska katolička udruga (HKU). Obje su stranke u svojoj koncepciji bile pravaški nastrojene, ali će se razlikovati time što će HNZ biti liberalniji i više nastrojen politici novog kursa dok će HKU biti pod pokroviteljstvom vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera i više priklonjena katoličkom ekskluzivizmu hrvatskog nacionalnog bića. Pogoršanje hrvatsko-srpskih i hrvatsko-muslimanskih odnosa zbog srpskog i muslimanskog neprihvatanja hrvatskog državnog prava i samim time trijalističkog rješenja koje bi uključivalo i Bosnu i Hercegovinu, značajno će utjecati na približavanje politike HNZ-a onoj HKU¹⁰⁸ što se može vidjeti i u pisanju *Hrvatske države* koja će izvijestiti o ozbiljnim nastojanjima fuzije tih dviju političkih stranaka.¹⁰⁹ Ti će se prvotni pokušaji fuzije ipak pokazati neuspješnima te će do nje tek doći nakon svepravaškog sastanka u Zagrebu u siječnju 1912. i formalne objave ujedinjenja iz 7. lipnja iste godine.¹¹⁰ Unatoč prvotnim neuspjesima, možemo vidjeti proces okupljanja pravaških frakcija koji će se zbivati diljem Monarhije te sve veće priklanjanje i inzistiranje na trijalističkom rješenju hrvatskog pitanja.

Do intenzivnog će prisustva Šušteršića na dalmatinskoj političkoj sceni doći prilikom izbora za Carevinsko vijeće 1911. kada će Šušteršić poći u svojevrсну turneju po dalmatinski gradovima gdje će se susresti s mnogim pravaškim prvacima. U Split će doći 10. travnja gdje će se susresti s Alfirevićem, Ivaniševićem i don Franom Bulićem, a obići će i salonitanske ruševine. 11. travnja će se uputiti s Alfirevićem u Šibenik gdje će se susresti s dr. Dulibićem. Istog će se dana vratiti u Split odakle će poći u Trst. Prema pisanju *Hrvatske države* putovanje će biti incognito te u pratnji samo najbližih prijatelja.¹¹¹

Usprkos kratkoći posjeta, njegovo vrijeme neposredno prije pravaškog predizbornog sastanka na kojem su se trebali odrediti pravaški kandidati, sugerira da se radilo o stvaranju

¹⁰⁷ „Pismo D.ra. Šušteršića“, *Hrvatska država*, Split, 31. prosinac 1910., br. 9., str. 1.

¹⁰⁸ Z. Grijak 2001: 492.-493.

¹⁰⁹ „Radosni pojavi“, *Hrvatska država*, Split, 18. ožujak 1911., br. 11., str. 2.

¹¹⁰ Z. Grijak 2001: 493.

¹¹¹ „Dr. Ivan Šušteršić“, *Hrvatska država*, Split, 15. travanj 1911., br. 15., str. 2.

zajedničke izborne i političke strategije, a njegov će dolazak *Narodni list* okarakterizirati kao znak pravaške slabosti u predizbornom vremenu.¹¹²

Šusteršić će se već sredinom svibnja vratiti u Dalmaciju, ali ovoga će puta njegovo prisustvo biti javne naravi te u svrhu političke agitacije. U Split će doći iz Trogira 4. svibnja gdje će se susresti s Alfirevićem. Prilikom povratka će u Kaštelima biti toplo pozdravljen od okupljenog mnoštva,¹¹³ a kojem će u svom govoru govoriti o jedinstvenosti hrvatskog i slovenskog naroda.¹¹⁴ O uspješnosti njegovog puta govori i reakcija opozicijskih političara, pa će tako Biankini na stranicama *Narodnog lista* oštro osuditi Šusteršićevo političko agitiranje te poručiti da je njegovo prisustvo posljedica nepostojanja osobe među pravašima u Dalmaciji koja bi bila u mogućnosti postati lice njihovog pokreta te će upozoriti da ovakvo miješanje u lokalne političke procese radi na narušavanju hrvatsko-slovenskih odnosa. Naposljetku će podsjetiti da je Šusteršićev politički program orijentiran isključivo na vlastitim ambicijama, a pogotovo na njegovim željama da zauzme ministarsku stolicu.¹¹⁵ O uspješnosti svog puta u Dalmaciju će progovoriti i Šusteršić koji će naglasiti oživljavanje hrvatske državne ideje u Hrvatskoj te da je ona napokon zaživjela i u priprostom pukom što će pripisati napornom i posvećenom radu katoličkog svećenstva, a o napadima opozicijskih političara će reći:

„I ako je tamo doli, na obalama Jadranskog mora, još mnogo protivnika i neprijatelja slovenskog naroda, neprijatelja sloge hrvatskog i slovenskog naroda po tome ja pravim: Ljubav našega naroda do hrvatskoga i slovenskoga do našega je mnogo jača, nego neprijateljstvo pojedinih sljepara i nije sila na svijetu, koja bi zapriječila, da se hrvatski i slovenski narod združi u jednu samu mogućnu i jaku narodnu masu.“¹¹⁶

Hrvatska država će u isto vrijeme aktivno pratiti izborne procese u Sloveniji i sukobe između Šusteršićevog kruga i slovenskih liberala. To se može vidjeti i u njenom pisanju poslije izbora u Sloveniji u kojima će Slovenska ljudska stranka osvojiti čak dvadeset od dvadeset i tri slovenska kotara dok će liberali osvojiti samo jedan:

„Pravaška i kršćanska misao ne slavi samo kod nas pobjedu nad lažnim liberalizmom, već je ta pobjeda kudikamo slavnija i sjajnija kod naše iskrene i prave braće Slovenaca... Liberalizmu je kod Slovenaca i Hrvata odzvonilo zauvijek... Pobjeda njihova ujedno je i pobjeda naša.“¹¹⁷

¹¹² „Izborna zgodopsije“ *Narodni list*, Zadar, 15. travanj 1911., br. 30., str. 2.

¹¹³ „Gradske vijesti“, *Hrvatska država*, Split, 6. svibanj 1911., br. 18., str. 3.

¹¹⁴ A. Rahten 2009: 340.

¹¹⁵ „Impertinencija“, *Narodni list*, Zadar, 6. svibanj 1911., br. 36., str. 1.

¹¹⁶ „Dopisi“, *Hrvatska država*, Šibenik, 27. svibanj 1911., br. 20., str. 3.

¹¹⁷ „Živili Sloveni“, *Hrvatska država*, Šibenik, 28. lipanj 1911., br. 24., str. 2.

Mjesec dana poslije izbora za Carevinsko vijeće u Dalmaciji pravaški će se zastupnici ponovno pridružiti Hrvatsko-slovenskom parlamentarnom klubu. Klubu će se pridružiti i trojica istarskih zastupnika sa Spinčićem na čelu što će klub dovesti do brojke od dvadeset i sedam članova.¹¹⁸ Za predsjednika će kluba opet biti izabran Šusteršić dok će dopredsjednicima biti izabrani Vjekoslav Spunčić, Ante Dulibić i Antun Korošec.¹¹⁹

Novi će momentum biti nastavljen i na planu cijele Hrvatske gdje će se i dalje nastaviti pokušaji okupljanja svih pravaških frakcija u jednu jedinstvenu političku organizaciju. Tako će u Zagrebu 24. i 25. srpnja biti održana svepravaška konferencija na kojoj će biti udareni temelji stvaranju jedinstvene svepravaške organizacije koja bi obuhvaćala Dalmaciju, Bansku Hrvatsku, Istru i Bosnu i Hercegovinu. Od stranaka, na konferenciji će biti prisutni predstavnici: istarskih pravaša, dalmatinske Stranke prava i Kršćansko-socijalne stranke prava, Hrvatske katoličke udruge i Hrvatske narodne zajednice iz Bosne i Hercegovine, a skupštinom će predsjedati Ivo Prodan. Novoosnovanu svepravašku organizaciju će voditi Vrhovna uprava koju će činiti 15 istaknutih pravaških predstavnika: šest iz Banovine, tri iz Dalmacije, tri iz Istre i tri iz Bosne i Hercegovine.¹²⁰

O ovom će događaju *Hrvatska država* donijeti samo kratku vijest, odnosno brzojav don Ive Prodana kojim će on obavijestiti o razvoju događaja, a do daljnjih pisanja o ovom pitanju neće doći jer će list uskoro prestati sa svojim izlaženjem.¹²¹

7.3. Pitanje klerikalizma

Jedan od važnih aspekata slovensko-pravaških odnosa je pitanje klerikalizma, odnosno pitanje može li se pravaški odnos prema svećenstvu i njegovoj ulozi u društvu te utjecaj koji je svećenstvo imalo na kreiranje tadašnje pravaške politike? Ovo će se pitanje često provlačiti u ideološkim i izbornim prepirkama između pravaških i protivničkih političkih prvaka. Ovo je pitanje bilo zaokupilo i pravaško vodstvo koje će u rujnu 1910., mjesec dana prije izlaska prvog broja lista, na godišnjoj skupštini dalmatinske Stranke prava diskutirati pitanje prilaska svećenstva u redove Stranke prava te potencijalnu opasnost klerikalizacije stranke. Na skupštini će se, uz veliku potporu Mate Drinkovića, odlučiti pozdraviti ulazak svećenstva u stranku što će se objasniti konstatacijom da je katoličko svećenstvo narodno svećenstvo koje je kroz

¹¹⁸ A. Rahten 2009: 343.

¹¹⁹ M. Diklić 1998b: 416.

¹²⁰ Isto: 417.

¹²¹ „Brzjav“, *Hrvatska država*, 29. srpanj 1911., br. 28., str. 1.

povijest aktivno sudjelovalo u razvoju hrvatskog nacionalnog bića, a otklonit će se strahovi od klerikalizacije, objašnjavajući da bi to bilo ravno političkom samoubojstvu stranke.¹²² Sve veći priljev svećenstva će značajno ojačati prisutnost stranke među širim pukom jer će svećenstvo, po samoj prirodi svog zvanja, biti središnjim dijelom svakodnevnog života te u njemu zauzimati važnu ulogu svojevrsnih „narodnih pastira“. Ipak, treba imati na umu da uloga svećenstva u radu i politici dalmatinske Strane prava nikad nije bila strana. Prodan će, kao prva osoba u pokrajini koja će u potpunosti prihvatiti starčevićanski nauk¹²³, i sam povezati pravašku ideologiju s kršćanskom naukom.¹²⁴

Ovo se povezivanje kršćanskog svjetonazora i pravaške politike može vidjeti već i u prvom broju *Hrvatske države* gdje se kao program koji zastupaju navodi: „kršćanska prosvjeta, narodno gospodarstvo i pravaška politika“¹²⁵ što ukazuje na povezanost pravaštva i katolicizma u dalmatinskoj politici što je suprotno tradicionalnom sukobu svećenstva i Starčevića koji se odvijao u prvim godinama njegovog djelovanja.¹²⁶

Iako će u svojim pisanjima *Hrvatska država* često biti naklonjena svećenstvu, hvaleći njegovu ulogu u narodu i braneći pravo svećenstva na bavljenje politikom, u isto vrijeme neće zauzeti oštriji stav prema drugim religijskim institucijama i denominacijama što postavlja pitanje razloga povezivanja pravaške ideologije i katoličkog nauka koje će se s vremenom sve više ubrzavati. Nesumnjivo će potpora svećenstva biti i rezultatom povezivanja sa slovenskim narodnjacima, ali svećenstvo koje će podržavati pravašku politiku će vrlo često biti ono koje će biti među pukom dok će ono na višim instancama, što možemo vidjeti u izbacivanju *Hrvatske države* iz *Leonove tiskare*, nije bio slučaj. Uzmemo li u obzir pravaško ustrajanje na hrvatskom imenu i hrvatskom individualizmu te sve većim zaoštavanjem pitanja južnoslavenske uzajamnosti na domaćoj političkoj sceni, nameće se zaključak da je ustrajanje na katoličkom identitetu, uz ideološke i civilizacijske, sve više poprimalo identitetske razloge. Ovaj je osjećaj vjerojatno bio ojačan i srpskim tendencijama izjednačavanja srpstva i pravoslavlja što je, u identitetskim borbama između hrvatskih i srpskih narodnih programa, nazivnike katolicizma i pravoslavlja nužno stavljalo na suprotne zaraćene strane.

Na koncu sama oznaka klerikalizma je u mnogočemu bila produkt ideoloških i političkih neprijateljstva između pravaša i demokrata. Upravo će demokrati u mnogočemu voditi izrazito

¹²² M. Diklić 1998b: 411.

¹²³ M. Diklić 1998a: 366.

¹²⁴ M. Diklić 1997: 245.

¹²⁵ „Bog i Hrvati“, *Hrvatska država*, Split, 5. studeni 1910., br. 1., str. 1.

¹²⁶ M. Gross 2000: 598.

antiklerikalnu politiku što će značajno otuđiti svećenstvo od liberalnih opcija te ih prisiliti da se pridruže Prodanovim pravašima kao njihovim prirodnim protivnicima. U tom kontekstu oznaku klerikalizma i antiklerikalizma možemo vidjeti u svjetlu ideoloških oznaka u borbi između konzervativnih i modernih liberalnih opcija.

8. ZAKLJUČAK

Hrvatska država, kao politički obojena publikacija čistopravaškog usmjerenja, daje zanimljiv i subjektivan prozor u dinamičan politički, kulturni i ideološki svijet Dalmacije u predratnim godinama u kojima će stari svijet sa svojim poretkom disati svoje posljednje trenutke. Na tim će stranicama ostati upisan jedan presjek tog dalmatinskog društva. List će sa svojim izlaženjem početi 5. studenog 1910., a posljednji će broj izaći već 12. kolovoza 1911., ipak u tom će kratkom razdoblju list promijeniti čak četiri urednika te tri tiskare. List će biti pokrenut s ciljem promoviranja pravaških ideja na širem području Splita i srednje Dalmacije, a imat će i važnu ulogu u izbornoj 1911. godini kada će se u Dalmaciji održavati izbori za Carevinsko vijeće i lokalni općinski izbori. Na stranicama lista možemo pratiti razvoj političkih događaja u predizbornom vremenu u kojem će doći do polarizacije lokalnih političkih snaga, a što će biti posljedica kompleksnog ideološkog i političkog svijeta pokrajine. Stranka prava na te će izbore izaći samostalno te u svojevršnom neprijateljstvu prema ostatku političkih stranaka poput Hrvatske stranke, Hrvatske pučke napredne stranke i Srpske stranke koje će se udružiti te uspjeti postići međusobne izborne sporazume. Na koncu će kao relativni pobjednik izbora ipak izaći pravaši koji će osvojiti četiri od jedanaest zastupničkih mandata. U isto vrijeme je došlo i do stvaranja sve čvršćih veza između slovenskih narodnjaka i dalmatinskih pravaša, a koje će povezivati njihove nade u trijalizam i hrvatsko državno pravo kao oslonac i temelj rješenja južnoslavenskog pitanja u Monarhiji. U isto će vrijeme doći i do stvaranja veza između regionalnih pravaških stranaka i rada na njihovom ujedinjavanju u jednu svepravašku organizaciju koja je trebala postati nositelj hrvatskih i slovenskih političkih snaga te samim time usmjeravati razvoj hrvatskog i slovenskog nacionalnog bića. U isto vrijeme na stranicama možemo pratiti svakodnevnu političku komunikaciju između političkih stranaka i pojedinaca te tako rekonstruirati političku kulturu tog razdoblja. Prepoznati još uvijek prisutne načine političkog nasilja, bilo ono fizičke ili neke druge naravi.

9. PRILOG

„Drugi poraz utvaraško-demokratske stranke u Primorju ili šarenjačka skupština u Živogošću

Ne mogu da si nadju mira.

Poslije poraza, kojeg su doživjeli šarenjaci sa njihovom skupštinom u Drašnicama dne 9. tek. Mj. Svak je razborit mislio, da će ih proći volja, bar za neko vrijeme sazivati javne skupštine u Primorju. Nu čeljad silovna i uzgorita ne misli hladno i razborito, već hoće silom, strahom i zulumom, da se nametne čeličnom našem Primorcu, pak ne sustaje u zlim namjerama svojim. Dok se po drugim mjestima sazivlju javne skupštine, da se na njima trijezmeno, skladno i nepristano rasprave javne stvari, dotle ovamošnji šarenjaci učestaše skupštinama jedinom namjerom, da iste upotrebe, kao javne propovjedaonice iz koje će sipati svakojake laži i klevete proti pravašim. Zaokružili su se poznatim lolam i barabam, pa su računali, da će pomoću nesvjesne i potkupljene rulje moći nesmetano grditi i ružiti svakog onog, koji je na putu njihovim pohlepama i interesima; a istodobno, da će sebe uzveličavati i time narod najlakše zavarati, da ne upozna pravo stanje stvari u ovoj općini.

Ljuto su se ipak prevarili, pa mjesto uspjeha polučili su obratno; a danas u Primorju svak, komu vrane mozak nijesu popile, i ko ne traži osobne koristi, već traži općenito dobro, uvigja, što su i ko su ovi novi nametnici i lažljivi proroci, koji skupštine sazivlju, samo da nemire i bune stvaraju pa da u mutnom štogod ulove. Sve laži, klevete i najgora ocrnjivanja nemogu da pomognu šarenjacim, pa s toga ne mogu nikako da nadju mira. Poraz u Drašnicama mora da ih je nemilo upekao i prouzrokovao smetnju u njihovim redovima. Da klonulu bandu kako tako osokole, sazvaše brže bolje drugu javnu skupštinu dne 17. tek. mj. u 2 sata poslije podne u Živogošću, uzdajuć se boljem uspjehu, ali odvažniji značajni primorski pravaši osujetiše i ovu šarenjačku skupštinu i još bolje, nego onu prvu, jer je ova zadnja bila raspuštena bez da se je i konstituirala. Pravaški su protivnici računali, da će na ovu skupštinu doći mali broj pravaša, obzirom što je selo Živogošće najskrajnije u općini, što je sazvana u nezgodan sat za one iz grada i dalnjih sela, a k tome i blagdan kad su rodoljubni naši župnici i previše opterećeni svojim dužnostima. Nu kao svaki put tako i ovog puta učiniše račun bez krčmara. Pravaši najoduševljenije pohitiše u velikom i neočekivanom broju, koli iz grada, toli sa sela, da je protivnike iznenadilo i porazilo. Makarsko-Primorski pravaši time pokazaše, da nežale truda

ni žrtava, kad se treba javno suprotstaviti zavaravateljima i nametnicima našeg ponosnog i poštenog primorca.

Protivničke priprave.

Kao pomamni letjeli su kaponje po selima saživajuć teliće na skupštinu. Na Veliki Petak, kad svaki kršćanin ima da promišlja na veliko Otajstvo Boga i Čovjeka, šarenjačke kapone iz Primorja, učitelj Antičić, Ban i družina dodjoše u Makarsku da kume i zaklinju demokratsku dječurliju nek im u pomoć dodju, jer inače da će izgubiti megdan bojak bijući sa crncima i pravašima. Na sam Uskrs, kad se svak veseli Uskrsnuću Lica Božjega i veselje provodi u krugu svoje obitelji; Petar Antičić mrko u zemlju gleda, pa kao da ga kakva sablast goni, hiti iz Igarana i leti u Drašnice, ali ne običnim putem, već se križom krije i u krčmu ulazi; tražeći valjda i u njoj okrijepu nepokoju i nemiru svomu. Čaše zveče, a novce udara u lice, i u takvom duševnom raspoloženju grmi i prijeti proti popim, fratrim, Klariću i pravaštvu. Sve i svakog pozivlje, da netaljeno sutra dodje u Živogošće, gdje će bit i bakšiša, a jela i pića izobilja. Dok Antičić ovako obliče po Dražnicama i Izranina, nešto slična po Makarskoj radi, kaponja šarene družbe dr. Juraković. I on hvaća lole i barabe; dječurliju bez znanja i zanata, pak ih moli i sazivlje, da mu sutra kao počasna straža budu. Malog „Gigja bella“ na osobiti način moli i zaklinje. Uvjerava ga, kao što je do sada bio „dična perjanica“ naprednjačke stranke, tako da će biti i osle i „čelenka“ udružene utvaraške-demokratske stranke; čiju pomoć, sposobnost i vještinu on naosob treba.

Pet kruna po komadu

U samozvanoj „radničkoj čitaonici“, zbor se vodi. Fićfirići Nonković i Miće Rismondo nijesmo bulje u barabe; ovi se puntaju, jer da ne će da znadu za skupštinu, dok im se unaprijed ne plati. Nastade pogadjanje s jedne i druge strane; uz zaglušnu viku hrapavih grla, napokon cijena se ustanovljuje: pet kruna po komadu, te piti i jesti koliko zatraže. Fićfirići odmah pristaju, jer se žele što brže ukloniti iz dovrane radi neugodnog zadaha, što dovranom kruži, pa svakim časom pod nos mirisave profumerije. Juraković naprotiv namrštena i zamišljena čela stoji, pa kao da ne pristaje jer odveć mu se skupa čini cijena: pet kruna po komadu; a suviše k tome jelo i piće. Nu nije druge, mora i on pristati, i ako mu se od srca i duše otkida i na samu pomisao, da valja trošiti i plaćati. Ovime je pogodba bila zapečaćena, a poznate makarske barabe, sutra su bili vodjeni na uzici od bezdušnih gospodara, da poput divlje zvijeradi urliču, grde i psuju, pa i tvorno napadnu pravaše.

Koja razlika od pravaških i šarenjačkih pristaša!

Šarenjačke kaponje novcem su kupovali, vinom zalivali, i jelom punili svoje „svjesne“ pristaše. Naprotiv pravaški pristaše bez ičijeg moljakanja, bez naknade i bez jela i pića veselo sami pohitiše da se ujedno sa svojim vodjama, junački ogledaju sa šarenom bandom, koja no je sve pod noge bacila, a kojoj je glavna zadaća grditi i ružiti sve one, koji iskreno i čestito hrvatski čute i osjećaju, a uzveličavati one, kojima su vlastiti interesi nad svaku stvar. Vesela lica, a puni rodoljubnog žara, uz skladno pjevanje otačbeničkih pjesama, prolazili su junački naši pravaši kroz Tučepi, Podgoru, Drašnice i Igrane, dok su došli do mjesta određenog za skupštinu u Živogožću. Susretali su putem protivničke pristaše snuždene bez ikakovog oduševljenja; poput nesvjesne marve, koja na Pazar idje, tjerana i vodjena od stanovitih pučkih učitelja, tih glavnih smutljivaca u našem primorju. Bože dragi, koje li razlike između jednih i drugih pristaša!

(...)

Izdajnički napadaji

Kad su šarenjaci uvidjeli, da pravaši ne odstupaju od ovog prava i da hoće po što poto nek se obavi izbor predsjedništva, kako to i zakon nalaže, a nipošto, da se nametnika nameće; i kad su vidjeli, da protivničko grđenje i ruženje do pravaša ne dopire, tad kao na zadani znak stadoše bacati čaše, staklenke i kamenje proti golorukim pravašima. Jedna čaša udari Matu Klarića, jedna staklenka don Marka Ivaniševića, a jedan zamahnuo da udari župnika Leticu; dok iz kuće Antunovića zasušje kamenjem i pogodiše razne naše pristaše. Ovaj divljački i sramotni napadaj mogao je imati nečuvenih posljedica, da pravaški vodje nijesu najenergičnije zaustavili svoje pristaše.

Dok su pravaški prvaci narod mirili, dotlen se Niko Monković cerio i nasladjivao, pa je uhvatio i ono, što ga je hodilo. Glavni smutljivci Juraković, Antičić, Ban i Mihotić, u tren oka izgubiše se; a da i ne kažemo, kako je smušenjaka Miće Rismondo odmah u početku sakriven straga stao, predviđajući valjda što je rulja; - od njega Jurakovića i Nonkovića predvodjena, pripravna da izvede.

Činjenica je nepobitna, da je rulja opijena prva počela bacanjem čaša, staklenka i kamenjem; a da pravaški nijesu tim odvrćali, jer goloruki i mirni na skupštinu dodjoše. Sve ovo je potvrdio prisutni gosp. Poglavar, a jedna staklenka pošla je uprav i preko njegove glave, koja da ga je shvatila, teško bi ga bila ranila. Imamo dokaza, da je sve ovo bilo pripravno; jer

ono kamenje, čaše i staklenke mora da su šarenjaci sobom donijeli, ili da su ih u pripravi držali, da ih upotrebe u zgodan čas.

Uz takovo stanje stvari, kotarski poglavar naredi oružništvu da se narod razidje; s jedne strane pravaši, a s druge šarenjaci; što bi i učinjeno. Izbor predsjedništva medju to nije bio obavljen, i po tome i ova šarenjačka skupština nije se održavala, dapače niti se je konstituirala.

Pravaški vodje mire narod.

Kad su pravaši uvidjeli protivnički razbojnički napadaj, bili bi goloruki srnuli na potkupljenu rulju, da osvete svoje vodje, pa ih ne bi ni oružnički bodeži uzdržali – takova je uzrujanost nastala. Ali pravaškim vodjama strast nije mozak popila, a nit su pravaški pristaše bili opojeni vinom, pak su pravaški vodje narod mirili, a pristaše svoje prvake lijepo poslušali. Pošto se je ipak prijetilo, da bi moglo do užasnog pokolja doći, to pravaški vodje odluče narod kućam povesti. Mate Klarić oslovi narod, pozdravi Živogoždjane, da se mirno kućam razidju, a ostale istomišljenike pozovne, da se s njime upute. Svi kao jedan čovjek poslusaše svog vodju, pa bez jela i pila, uputiše se veseli svojim kućam. Šarenjački kaponje naprotiv okupiše svoju rulju, da ih i još više vinom naloću i jelom napune, pa da budu spravni, ma na koje zločine.

I ovime najbjelodanije dokazaše, koliko je njima do pobudjenja narodne stvari, i koliko im je do trjeznog raspravljanja na javnim skupštinama. Svakako ova sramota pada ne n one potkupljenike, već na njihove kaponje, koji su ih za to i pozvali.

(...)

Drugi napadaj iza busije

Pravaši su mirno kućama polazili, kad na granici izmedju Živogoždja i Igrana, sakriveni razbojnici sasuše kamenje. Opazivši pravaši razbojнике pohitiše za plaćenim razbojnicima, da ih uhvate; ali kukavice pobjegoše onima, koji su ih za to najmili. Ovo podlo i sramotno postupanje naših portivnika naišlo je na sveopće zgražanje svakog poštenog čovjeka. Nije im dosta psovanje i vrijedjanje, već eto sad i razbojнике nalaze, da iz zasjede na mirne prolaznike kamenje saspu, a da se na javnim skupštinama ćašam i staklenkom obore na protivnike, koji im goloruci na megdan izlaze, svijestni svog poštenja i pravice. Kukavni li su pravaški protivnici.¹²⁷

¹²⁷ „Drugi poraz utvaraško-demokratske stranke u Primorju ili šarenjačka skupština u Živogošću“, *Hrvatska država*, Split, 22. travanj 1911., br. 16., str. 5.-6.

10. BIBLIOGRAFIJA

Periodika:

Crvena Hrvatska br. 97 (1910.)

Hrvatska država br. 1. (1910.), br. 2. (1910.), br. 4. (1910.), br. 9. (1910.), br. 1. (1911.), br. 7. (1911.), br. 12. (1911.), br. 14. (1911.), br. 14. (1911.), br. 15. (1911.), br. 16. (1911.), br. 17. (1911.), br. 18. (1911.), br. 19. (1911.), br. 20. (1911.), br. 21. (1911.), br. 22. (1911.), br. 24. (1911.), br. 25. (1911.), br. 26. (1911.), br. 29. (1911.), br. 30. (1911.)

Hrvatska rieč br. 491. (1910.)

Narodni list br. 30. (1911.), br. 33. (1911.), br. 34. (1911.), br. 36. (1911.), br. 37. (1911.)

Prava Crvena Hrvatska br. 299. (1910.)

Monografije i članci:

BANAC, Ivo, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji : porijeklo, povijest, politika*, Globus, Zagreb, 1988.

DIKLIĆ, Marjan, „Don Ivo Prodan prvi čovjek dalmatinskog pravaštva“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 39, 1997.

DIKLIĆ, Marjan, „Pravaštvo don Ive Prodana“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 40, 1998a.

DIKLIĆ, Marjan, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata*, Matica Hrvatska Zadar; Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Zadar, 1998b.

DIKLIĆ, Marjan, „Dvije pobjede don Ive Prodana na izborima za Carevinsko vijeće u Beču“, *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 45, 2003.

GANZA-ARAS, Tereza, *Politika „novog kursa“ dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića*, Matica Hrvatska, Split, 1992.

GLAMUZINA, Nikola, FUERST-BJELIŠ, Borna, *Historijska geografija Hrvatske*, Sveučilište u Splitu, Split, 2015.

GRIJAK, Zoran, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Dom i Svijet, Zagreb, 2001.

GROSS, Mirjana, „Hrvatska politika velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda“, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 2. br. 2, 1970.

GROSS, Mirjana, *Izvorno pravaštvo: Ideologija, agitacija, pokret*, Golden Marketing, Zagreb, 2000.

JAKOVČEVIĆ, Duje, *Naprednjaštvo u Dalmaciji: Hrvatska demokratska stranka/ Hrvatska pučka napredna stranka 1905.-1914.*, Srednja Europa, Zagreb, 2021.

KRPAN, Stjepan, „Frano Ženko Donadini: malo poznati pohoditelj zapadnougarskih Hrvata“, *Migracijske i etničke teme*, vol. 6., br. 3, 1990.

LOVRENČIĆ, Rene, *Geneza politike „novog kursa“*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1972.

MATKOVIĆ, Stjepan, „Ivan Šusteršić i hrvatski političari“, *Pilar*, br. 7.-8., 2009.

OSTOJIĆ, Ivan, „Stota obljetnica lista biskupije splitsko-makarske“, *Crkva u Svijetu*, vol. 14., br. 1, 1979.

RAHTEN, Andrej, „Šusteršićevi pravaši: geneza trijalističkog savezništva slovenskih katoličkih narodnjaka i dalmatinskih pravaša“, *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 52., 2010.

Internetski izvori:

Hrvatski biografski leksikon – Donadini, Frano Ženko. ([DONADINI, Frano Ženko – Hrvatski biografski leksikon](#)) (pristupljeno: 26.8.2024)

Hrvatski biografski leksikon – Jelavić, Ivo. ([JELAVIĆ, Ivo – Hrvatski biografski leksikon](#)) (pristupljeno: 1.9.2024.)

Hrvatska enciklopedija – Hrvatsko državno pravo. ([Hrvatsko državno pravo – Hrvatska enciklopedija](#)) (pristupljeno: 1.7.2024.)

11. SAŽETAK

U ovom se radu nastojao predstaviti kontekst nastanka i izdavanja pravaškog glasila *Hrvatska država* koji je izlazio u Splitu i Šibeniku od 5. studenog 1910. do 12. kolovoza 1911. U radu se, osim kratkog pregleda povijesti lista, predstavljaju ideološke postavke samog lista, posebno njegov odnos i pisanje o nehrvatskim južnoslavenskim naroda te viđenju hrvatskog nacionalnog bića. Također se promatra stav lista prema centralnim vlastima u Beču i Pešti. Nadalje se proučava utjecaj novina na izbore za Carevinsko vijeće i općinske izbore koji će se odvijati 1911. godine. Na koncu se, kroz stranice lista, prikazuje proces okupljanja trijalističkih političkih snaga u Dvojnoj Monarhiji i to kroz centralne figure tog pokreta: don Ivu Prodana i „slovenskog pravaša“ Ivana Šusteršića uz kratak osvrt na pitanje klerikalizma u Stranci prava u Dalmaciji.

Ključne riječi: *Hrvatska država*, Stranka prava, izbor iza Carevinsko vijeće 1911., hrvatsko-slovenski odnosi

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Ivan Čorić, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice POVIJESTI I HRVATSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 20.09.2024

Potpis

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)

Student/ica: Ivan Čorić
Naslov rada: „Hrvatska država“: organ za prosvjetno, gospodarsko i političko osvjешćenje naroda. Sadržaj. Poruke. Naglasci
Znanstveno područje i polje: HUMANISTIČKE ZNANOSTI, POVIJEST
Vrsta rada: DIPLOMSKI RAD

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
MARKO TROGRLIĆ, PROF. DR. SC.

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

MLADENKO DOMAZET, PROF. DR. SC.
JOSIP VRANDEČIĆ, PROF. DR. SC.
MARKO TROGRLIĆ, PROF. DR. SC.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 20.09.2024

Potpis studenta/studentice:

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.